

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

**Vývoj kriminality mladistvých v ČR,
rozbor příčin a opatření k nápravě**

**Development of the Juvenile Delinquency in the CR,
Analysis of the Root Causes and Corrective Measures**

Bakalářská práce

2011

Josef Stuchlík

Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství

Pedagogická fakulta

Univerzity Karlovy v Praze

**Vývoj kriminality mladistvých v ČR,
rozbor příčin a opatření k nápravě**

**Development of the Juvenile Delinquency in the CR,
Analysis of the Root Causes and Corrective Measures**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jiří Dvořáček, CSc.

Vypracoval:

Josef Stuchlík

Kombinované studium

Vychovatelství

Praha 2011

NÁZEV:**Vývoj kriminality mladistvých v ČR, rozbor příčin a opatření k nápravě****ANOTACE:**

Bakalářská práce „Vývoj kriminality mladistvých v ČR, rozbor příčin a opatření k nápravě“ analyzuje vývoj čtyř druhů deliktů a to loupeže, krádeže vloupáním, výtržnictví a šíření toxikomanie u mladistvých v letech 2000 až 2009. Zároveň se zaměřuje na rozbor příčin kriminality u této skupiny a srovnává preventivní opatření z hlediska jednotlivých rezortů.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Mládež, mladistvý, delikvence, osobnost, dědičnost, konstituce, rodina, škola, kriminalita, trestný čin, trestní odpovědnost, prevence, sebevýchova, výchova, legislativa.

TITLE:

Development of the Juvenile Delinquency in the CR, Analysis of the Root Causes and Corrective Measures

SUMMARY:

The thesis with the title " Development of the Juvenile Delinquency in the CR, Analysis of the Root Causes and Corrective Measures" analyses the development of the four following kinds of delinquencies - theft, robbery, riotous conduct and growth of drug addiction among adolescents in years 2000 - 2009. The thesis also focuses on the analysis of delinquency causes at this group and compares preventive measures in terms of various departments.

KEYWORDS:

Youth, adolescent, delinquency, personality, inheritance, constitution, family, school, crime, criminal offence, criminal liability, prevention, self-education, education, legislation.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Vývoj kriminality mladistvých v ČR, rozbor příčin a opatření k nápravě“ vypracoval pod vedením Doc. PhDr. Jiřího Dvořáčka, CSc. samostatně, na základě vlastních zjištění. V práci jsem použil informační zdroje uvedené v seznamu.

Praha, 23. března 2011

.....
Podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce Doc. PhDr. Jiřímu Dvořáčkovi, CSc. za odbornou pomoc a poskytnutí cenných rad.

Zároveň děkuji své rodině za podporu, trpělivost a vstřícnost.

Josef Stuchlík

OBSAH

ÚVOD	8
1. TEORETICKÁ ČÁST	
1.1 ETIKA, MORÁLKA, VÝVOJ MORÁLNÍCH NOREM	9
1.1.1 Vymezení pojmů etika, morálka	9
1.1.2 Vznik právních norem.....	9
1.1.3 Vývoj morálních norem	10
1.2 VÝVOJ KRIMINALITY MLADISTVÝCH Z HISTORICKÉHO	
HLEDISKA	13
1.3 PSYCHOLOGICKÉ ZVLÁŠTNOSTI MLADISTVÝCH	17
1.3.1 Tělesný vývoj v adolescenci	18
1.3.2 Inteligence adolescentů	18
1.3.3 Mravní vývoj v adolescenci	18
1.3.4 Adolescenční hledání a budování identity	19
1.3.5 Láska a sexualita adolescentů	21
1.3.6 Volný čas adolescentů.....	22
1.3.7 Vrstevnická skupina	23
1.3.8 Vztah k výuce a školní práci	24
1.3.9 Adolescent v zaměstnání a ztráta zaměstnání	25
1.3.10 Generace proti generaci	26
1.4 LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ DANÉ PROBLEMATIKY	27
1.4.1 Trestný čin spáchaný mladistvým proviněním	27
1.4.2 Výchovní opatření	27
1.4.2.1 Dohled probačního úředníka	28
1.4.2.2 Probační program	28
1.4.2.3 Výchovní povinnosti	28
1.4.2.4 Výchovní omezení	29
1.4.2.5 Napomenutí s výstrahou	29
1.4.3 Trestní opatření	29
1.4.3.1 Obecně prospěšné práce	30
1.4.3.2 Peněžitá opatření	30
1.4.3.3 Peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu	30

1.4.3.4 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty	31
1.4.3.5 Zákaz činnosti	31
1.4.3.6 Vyhoštění	31
1.4.3.7 Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem	31
1.4.3.8 Odnětí svobody nepodmíněné	31
1.4.4 Orgány sociálně právní ochrany dětí	32
2. PRAKTICKÁ ČÁST	
2.1 VYMEZENÍ POJMŮ KRIMINALITA A DELIKVENCE	34
2.2 KRIMINALITA MLADISTVÝCH	36
2.3 ANALÝZA VÝVOJE KRIMINALITY MLADISTVÝCH	
OD ROKU 2000 – 2009	42
2.4 PŘEDPOKLÁDANÉ PŘÍČINY KRIMINALITY MLADISTVÝCH..	48
2.4.1 Biologické kriminogenetické teorie – historie	48
2.4.2 Studium dědičnosti delikvence – současnost	50
2.4.3 Psychické faktory	54
2.4.4 Sociální faktory	56
2.4.5 Vrstevnické skupiny a party	59
2.4.6 Školní prostředí jako rizikový činitel	60
2.4.7 Kriminální chování mladistvých	60
2.5 PROGRAMY K NÁPRAVĚ	62
2.5.1 Prevence kriminality	63
2.5.2 Strategie prevence kriminality na léta 2008 – 2011	64
2.5.3 Cílové skupiny	65
2.5.4 Úkoly jednotlivých ministerstev v prevenci kriminality	65
3. OPATŘENÍ K NÁPRAVĚ	
3.1 DRUHY PREVENCE KRIMINALITY	68
3.2 DALŠÍ DĚLENÍ PREVENCE KRIMINALITY	
JEJÍ ČLENĚNÍ A CÍLE	69
ZÁVĚR	71
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
PŘÍLOHY	

ÚVOD

K výběru tématu bakalářské práce „Vývoj kriminality mladistvých v ČR, rozbor příčin a opatření k nápravě“ mě přiměla má dlouholetá práce a zkušenosti získané ve službě u Policie ČR.

Jako policista se s kriminalitou setkávám dennodenně, ale jako orgán činný v trestním řízení se nezabývám příčinami, prevencí a důsledky činů, ale převážně represí. V této práci jsem se proto zaměřil na analýzu faktorů kriminality a vývoj kriminality u mladistvých.

Kriminalita obecně v posledních letech stále více narůstá, o to smutnější je, že se zvyšuje také množství trestných činů, které má na svědomí právě mládež.

Kriminalita mládeže je obecně považována za jev trvalý a stále se stupňující. V této práci jsem se pokusil analyzovat vývoj kriminality mládeže v ČR po pádu totality od roku 1999 do současnosti. V teoretické části jsem pozornost věnoval vývoji kriminality z historického hlediska a charakteristice skupiny mladistvých. Zároveň jsem definoval danou problematiku z legislativního hlediska včetně opatření vedoucích k nápravě.

Jsem přesvědčen, že výsledky mé práce budou přínosem nejen pro mé kolegy, ale také pro další pracovníky, zabývající se problematikou mládeže, tak i pro mne, otce čtyř nezletilých dětí.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 ETIKA, MORÁLKA, VÝVOJ MORÁLNÍCH NOREM

1.1.1 Vymezení pojmů etika, morálka

Etika - věda o mravnosti člověka, o původu a vývoji jeho morálního vědomí, svědomí a jednání. Dle sociobiologů jsou to lidské emocionální reakce a na nich založené etické zásady naprogramovány přirozeným výběrem po tisíce generací (Hartl, Hartlová, 2000, s. 144).

Morálka – soubor principů posuzovaných z hlediska dobra a zla a řídících chování a jednání lidí dané společnosti, mravní kodex. Morálku lze chápat jako a) vnitřní víru, přesvědčení nebo b) vnější principy vyžadované společností (Hartl, Hartlová, 2000, s. 327).

Bureš zjistil že, existují psaná nebo nepsaná pravidla upravující naše chování. Tato pravidla všichni známe nebo alespoň instinktivně tušíme. Konkrétní chování poměrujeme s těmito normami. Odpovídá-li, je to chování mravně správné, neodpovídá-li, je to chování špatné a nemravné. Nositel špatného chování je potom kritizován a odsuzován veřejným míněním (Bureš, 1991, s. 3).

1.1.2 Vznik právních norem

Zouhar říká, že v počátcích lidské společnosti neexistovaly psané zákony. Lidská pospolitost si postupně vytvářela určité zásady chování, které byly tradovány ústně. Takovému právu se říkalo **zvykové**. V další fázi vývoje si lidé vynutili sepsání právních norem, které se staly objektivnějšími. V anglosaských zemích je to právo **soudcovské**. V něm převažují soudní precedenty jako pramen práva, kterým je soud vázán. Orientace v takovém právním systému je velmi obtížná. Většina zemí dává přednost formě **kodexového** práva, kde právní norma pro určitou oblast je souhrnně sepsána v obecné

rovině. Například u nás Zákoník práce, Občanský zákoník atd. (Zouhar, 1993).

Dvořáček se zmiňuje o tom, že každý z nás se od dětství setkává s požadavky dodržovat určitá pravidla, normy chování a jednání a je tomu tak i v dospělosti, po celý život. Osvojování těchto norem (zvyků, kulturních vzorců) je realizováno **socializací** jedince, jeho vrůstáním do společnosti, sociálním učením. V průběhu tohoto složitého a dlouhodobého procesu se uplatňuje nápodoba, různorodé nezáměrné vlivy, přejímání rolí atd. K nejdůležitějším faktorům ovlivňujícím jedince patří zejména výchova a vzdělání, jakožto záměrné působení. Právě tato záměrnost specifikuje odlišnost výchovy od dalších funkcionálních vlivů a spolu s nimi patří mezi faktory socializace (Dvořáček, 2004, s. 88).

Dále autor uvádí, že při povrchním úsudku se může zdát, že nalézt obecné principy a pravidla řešení vztahů mezi lidmi je téměř nemožné, že normy chování a jednání mezi lidmi jsou vždy subjektivní a vyplývají z kontextu situace a osobního zájmu jednotlivce a tedy morálka je vždy relativní. Do jisté míry je to pravda (i delikvent má svoji morálku). Přesto lze konstatovat, a dějiny filosofie to potvrzují, že v zájmu lidské společnosti a „trvale udržitelného soužití“ bylo a je nezbytné stanovit **obecně platné principy a pravidla**, jejichž dodržování zmírní (i když zcela neodstraní) konflikty vznikající střetáváním osobních zájmů mezi jednotlivci a skupinami. Pravidla, normy vztahů mezi lidmi, existují v podobě norem náboženských, etických, společenských, profesních, právních. (složitost vývoje si podobně vynutila i vytvoření dalších norem, např. technických.) Tato pravidla jsou existenční nutností, podmínkou přežití lidstva jako živočišného druhu. Vytvářejí řád a harmonii a jsou analogií přírodního řádu a zákonitostí v živočišné říši (Dvořáček, 2004, s. 89).

1.1.3 Vývoj morálních norem

Matoušek a Kroftová zjistili, že všechny lidské společnosti měly a mají normy určující žádoucí chování lidí. Je to rozsáhlý soubor psaných i nepsaných pravidel a zvyklostí. Normám, na nichž nejvíce záleží, jsou přiřazeny sankce uplatňované při překročení obecně známé meze. Normy i sankce jsou určovány hodnotovými důrazy určité společnosti čili „duchem doby“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s.113).

Podle Matouška a Kroftové lze v pojetí norem a souvisejících sankcí v západní kultuře během novověku sledovat tyto vývojové trendy:

1. Normy získávají kodifikovanou podobu zákonů. Význam zvykového práva a náboženských tabu klesá.
2. Garantem formulace zákonů i jejich uplatňování se stává stát, respektive jeho specializované orgány. Stát dnes garantuje zacházení s obviněným, průběh soudního řízení i výkonu trestu.
3. Ve 20. století vzniká navíc mezinárodní právo, z jehož hlediska může být zákonodárství jednoho státu prohlášeno za zločinné.
4. Zákony postupně začínají platit pro všechny občany stejně.
5. Za nejzávažnější jsou v současnosti považovány trestné činy proti zájmům státu, trestné činy proti lidem a trestné činy proti majetku.
6. Trestání přestává být veřejné a donedávna byl jeho nejčastější formou trest odnětí svobody, který je vykonáván ve vězení nebo je podmíněčně odložen.
7. V posledních desetiletích se rozvíjejí alternativy k trestu odnětí svobody (narovnání, probace, finanční tresty, obecně prospěšné práce atp.), které rozšiřují paletu sankcí a v některých případech respektují zájmy oběti nebo obce a také šetří státní pokladnu, neboť vězení je z dnes uplatňovaných sankcí tou nejnákladnější.
8. Novodobé státy si budují rozsáhlé byrokratizované aparáty na detekci kriminality, její prevenci a její postihování. (např. v současnosti u nás spadá riziková mládež do sféry působnosti nejméně pěti ministerstev a jimi řízených organizací: ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstva vnitra, ministerstva spravedlnosti, ministerstva práce a sociálních věcí a ministerstva zdravotnictví). Represivní orgány státu - policie a vězeňství - jsou organizovány vojensky. Rozdělení pravomocí mezi resorty je zdrojem sporů o kompetence. V některých zemích vznikají ještě nadresortní vládní orgány zabývající se kriminalitou.
9. Výkon spravedlnosti se specializuje. Hospodářské, občanské a trestní právo má specializované vyšetřovatele i senáty. V některých zemích vznikají specializované soudy pro mladistvé. Věznice mají několik stupňů tvrdosti režimu, do nichž jsou pachatelé zařazováni podle stupně nebezpečnosti svého činu. Ženy jsou vězněny odděleně od mužů, mladiství odděleně od dospělých. Vznikají různé typy

- detenčních center a v posledních desetiletích i docházkových zařízení pro mladistvé.
10. Ve sféře kriminality se angažují i nestátní organizace, jež v různé míře spolupracují s orgány státu a některé jsou na něm zcela nezávislé.
 11. Trestná činnost je preferovaným tématem masových médií, zvláště bulvárních. Tato média dramatizují kriminální činy i jejich následky, podílejí se tak významně na vytváření polarizovaného veřejného mínění.
 12. Trestná činnost a její pachatelé jsou předmětem zájmu řady vědních oborů ke kterým patří kriminologie, psychologie, medicína, právo, sociologie, politologie, filozofie, antropologie, pedagogika, sociální práce, historie, genetika ba i jazykověda a jiné. Jsou studovány projevy a příčiny kriminality, její rozšíření, efektivita jednotlivých preventivních, nápravných a represivních opatření, i důsledky politických rozhodnutí. Ve veřejných debatách o kriminalitě se často užívají data získaná vědeckými výzkumy, jež se rozličně interpretují.
 13. Postoj ke kriminalitě je důležité politikum a každá politická strana k němu musí zaujmout stanovisko. Strana vyjadřuje zájmy určité skupiny obyvatel a zjišťuje si její nálady, které reflektuje ve svém politickém programu. Nálady jednotlivých skupin obyvatel jsou závislé zejména na tradicích země (regionu), na ekonomické prosperitě a na mezinárodních vztazích.
 14. Trestní politika je v parlamentní demokracii závislá na rozložení politických sil a mění se poté, co většinu v zákonodárném sboru a ve vládě získá jiná strana, nebo koalice stran. Změny v akcentech trestní politiky jsou mnohem rychlejší než v minulosti. Trestní politika osciluje v dimenzi vymezené na jedné straně tvrdě represivním pólem, na druhé straně stanoviskem prosazujícím prevenci a resocializační programy (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 114-116).

1.2 VÝVOJ KRIMINALITY MLADISTVÝCH Z HISTORICKÉHO HLEDISKA

Zezulová uvádí, že na historickém území Čech, Moravy a Slezska neexistovala dlouhou dobu jednotná kodifikace trestního práva. Středověké právo znalo pouze dva věkové stupně, a to nedospělost a dospělost. Odlišit obě skupiny od sebe nebylo jednoduché, neexistovala jednotná pravidla. Dospělost se odvozovala od vyspělosti tělesné, která se zjišťovala úředním ohledáním. Později se již dospělost rozlišovala dle věku a to nejednotně pro chlapce a děvčata. Bližší právní úprava mladistvých v této době neexistovala. Lze konstatovat, že v určitých případech byla brána nedospělost jako polehčující okolnost (Zezulová, 1997).

Obnovené zřízení zemské z roku 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu postrádalo zvláštní právní úpravu týkající se mladistvých, ale ponechávalo podpůrnou platnost Koldínových městských práv, jež upřednostňovala pokutu pro mladistvé před trestem.

Hrdelní řád císaře Josefa I. z roku 1707 představuje sjednocující snahy v oblasti trestního práva. Jak Josefina, tak i **Constitutio Criminalis Karolina**, byla považována za základ středověkých trestních zákoníků, užívali mírnější posuzování trestných činů osob mladistvých, tedy jako polehčující okolnosti. V ustanovení nebyla stanovena mez naprosté beztrestnosti, vše se ponechávalo soudcovskému uvážení.

Hrdelní řád Marie Theresie z roku 1768, první společný rakouský hrdelní řád, který byl významný též pro oblast trestního soudnictví nad mládeží, získal své prvenství v rozlišení tří věkových období:

- dětství (Kindheit) do 7. roku,
- nedospělost (Unmündigkeit) do 14. roku,
- věk mladistvý (das weitere jugendliche Alter) do 16. roku.

Podobně dělil i **Rakouský trestní zákon z roku 1852** na dětství, které vylučovalo trestní odpovědnost, období nedospělosti, které znamenalo zmenšenou trestní odpovědnost a období mladistvých, někdy se užívalo mírnějšího trestání. Období mladistvých bylo od 14. roku do 20. roku věku (Zezulová, 1997).

Na přelomu 19 a 20. století se začala do popředí dostávat otázka mladistvých. Z rozhodnutí vlády byla vypracována osnova „**Zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých**“, která rozlišovala ještě mezi dětstvím a dospělostí stupeň mladistvých od 14 do 18 let. Toto období bylo bráno jako věk pochybné přičetnosti, což znamenalo, že soud musel v každém individuálním případě zkoumat, zda lze mladistvého považovat za přičetného či nikoliv. Tato osnova zákona byla několikrát přepracována, ale do rozpadu Rakouska - Uherska se zákonem nestala.

Po vzniku samostatné Československé republiky byla věnována i zvýšená péče mladistvým, která se zpočátku zabývala pouze péčí o osiřelé a opuštěné děti, ale postupně se věnovala i dětem žijícím v rodinách, které neplnily své výchovné funkce.

Pod patronací České zemské komise pro péči o mládež vznikla v roce 1918 **Úřadovna pro péči o mládež** u okresního soudu trestního v Praze, později vznikla také útulna „**Dobry Pastýř**“, kam byli přechodně umísťováni mladiství chlapci. Tyto instituce převzala v roce 1928 Jednota pro podporu soudů Velké Prahy v péči o mládež.

Na území Čech, Slovenska a Podkarpatské Rusi nebyla jednotná právní úprava. Ke sjednocení došlo až v roce 1931 „**Zákonem o trestním soudnictví nad mládeží**“ z 11. března č. 48 Sb. Dle tohoto zákona je důležité mladistvé vychovávat a ne trestat. Stejný trest, který je uložen dospělému pachateli, neplní stejný účel u mladistvého a může být i škodlivým. To znamená, že trestné činy spáchané mladistvými byly posuzovány mírněji a odchylně od trestných činů osob dospělých, a aby také trestní řízení bylo tomuto přizpůsobeno. Soudce má mít na výběr dostatek nápravných prostředků. Důležité je, aby se trestního řízení zúčastňovali představitelé sociální péče o mládež a aby nebyla péče o mladistvého tříštěna mezi více orgánů, zejména soudce trestního a poručenského (Zezulová, 1997).

Trestní zákon č. 86 z roku 1950 zrušil bez náhrady zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Tím byly zrušeny i soudy mládeže a úřadovny pro péči o mládež. Tento trestní zákon se o mladistvých zmiňoval pouze v osmi ustanoveních. Z těchto osmi ustanovení stojí za zmínku pouze § 58 za kterých soud mohl upustit od potrestání:

- nemohl-li mladistvý z omluvitelného důvodu plně rozpoznat, kdy jeho jednání je pro společnost nebezpečné,
- šlo-li o trestný čin menšího významu, k němuž byl mladistvý sveden příležitostí

- nebo tíživými osobními nebo rodinnými poměry,
- šlo -li o trestný čin menšího významu, jehož se mladistvý dopustil nerozvážeností, nebo pod vlivem jiné osoby,
 - měl-li soud za to, že ochranná výchova, kterou nařídí, splní účel trestu.

Trestní řád z roku 1950 také umožňoval, aby ze stejných důvodů prokurátor vůči mladistvému zastavil trestní stíhání (§ 230).

Tato dvě ustanovení byla ve zkrácené podobě obsažena ještě v novelách trestního zákona č. 63. z roku 1956 a v zákoně o trestním řízení č. 64 z roku 1956. Neobjevila se však již v nových trestních kodexech z roku 1961 (trestní zákon č. 140/1961 Sb., trestní řád č. 141/1961 Sb.) (Zezulová, 1997, s. 78-79).

Začátkem 80. let započaly přípravné změny právní úpravy trestního zákona. Jednalo se o prosazení rozšíření rejstříku výchovných opatření určených mladistvým pachatelům.

V 90. letech pak byly přijaty novely - novela trestního zákona č. 175/1990 Sb., novela trestního řádu č. 178/1990 Sb. V rámci těchto novel došlo k rozšíření možností trestů, které lze uložit mladistvému a též došlo k rozšíření případů, kdy nastávají po vykonání určitých trestů u mladistvého účinky zahlazení odsouzení ihned po výkonu těchto trestů.

Mladistvým se podle trestního zákona rozumí osoba, která v době spáchání trestného činu dovršila patnáctý, avšak nepřekročila osmnáctý rok svého věku.

V poslední době je hodně diskutována otázka možnosti užívání alternativních trestů, které by nahrazovaly trest odnětí svobody. Zezulová se domnívá, že tyto alternativní tresty by měly být užívány zvláště u mladistvých delikventů, kde je ještě možnost určité nápravy pachatele. V této souvislosti byl přínosem nově přijatý zákon o probační a mediační službě (Zezulová, 1997).

Zahájením práce Komise Ministerstva spravedlnosti ČR kolem roku 1993 pro rekodifikaci trestního práva hmotného a procesního, byla diskutována i otázka trestní politiky vůči mládeži. Za prvé se předpokládalo ponechání dosavadního stavu, kdy trestní ustanovení zaměřená na problematiku mladistvých byly součástí obecného trestního práva a za druhé se uvažovalo o změně dosavadní trestní politiky, kdy mělo

být koncipováno samostatné pod odvětví trestního práva obecného - trestní právo mladistvých. To by samozřejmě znamenalo vytvoření specializovaných soudů mládeže. Druhá možnost byla poněkud komplikovanější, protože u nás neexistovalo speciální soudnictví a zvláštní aparát.

Samozřejmě že i první přístup předpokládal určité modifikace pro mladistvé. Návrh přinášel novou formulaci trestní odpovědnosti mladistvých: "Mladistvý, který se dopustil trestného činu, není trestně odpovědný, jestliže v době jeho spáchání nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat škodlivost jednání nebo je ovládat." Toto ustanovení předpokládá v každém individuálním případě u mladistvého zkoumat znaleckým posudkem stupeň jeho rozumové a mravní vyspělosti v návaznosti na povahu konkrétní trestné činnosti. Nově byl též pojímán účel trestu - měl především vést k odrazení pachatele od páchání další trestné činnosti. Nabízela se i možnost upustit od potrestání i v případech, ve kterých byl mladistvý ke spáchání činu sveden příležitostí, čin spáchal z nerozvážnosti nebo čin spáchal pod vlivem jiné, zejména zletilé osoby. U trestu odnětí svobody se uvažovalo o zpřísnění trestních sazeb v návaznosti na věk pachatele a závažnost trestného činu. Počítalo se i se zavedením nové věkové skupiny - mladých dospělých (18-21 let) a jejich trestní odpovědnosti (Zezulová, 1997).

K přijetí nového zákona došlo teprve v roce 2003. Speciálním zákonem na poli trestání mládeže se stal zákon 218/2003 Sb. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s nabytím účinnosti od 1.1. 2004. Při této tvorbě zákona se vycházelo zejména z Ústavy a Úmluvy o právech dítěte.

1.3 PSYCHOLOGICKÉ ZVLÁŠTNOSTI MLADISTVÝCH

Pojmu mladistvý ve vývojové psychologii odpovídá vývojové stadium adolescence. Je to vývoj dítěte od 15 do 20-22 let).

Období dospívání je považováno za těžké a plné rozporů. Adolescenti se mají vyznat sami v sobě a najít své místo ve světě, ověřit si, co dokážou a co vydrží, sami sebe najít v nějakém přesvědčení a životním programu. Mají dokončit přípravu ke společenskému uplatnění v práci nebo udělat důležitá rozhodnutí v tomto směru. Ve vztahu k druhému pohlaví mají prožít něco víc než pouhé okouzlení, něco co bude přinejmenším vážným hledáním, pokusem poznat a dát se poznat. Adolescenti mají v sobě mnoho zmatku a neujasněnosti. Toto období bývá spojeno s vážnými osobními krizemi. Rodiče i učitelé mladistvým také těžko odpouští. Teprve koncem období se obvykle objevuje radostnější ladění, převládá pocit poznání vlastní identity, vnitřní síly, mládí a krásy, dochází k citovému a rozumovému prohloubení a uklidnění.

Vstup do adolescence je dán dobou, kdy mladí lidé zpravidla tělesně dozrávají jako muži (o něco později) nebo jako ženy (o něco dříve), a zároveň dobou, kdy zvolí učební nebo studijní obor a začínají se připravovat na určité povolání. Konec období je obtížné stanovit jednoznačně. Nenabízí se žádný předěl v biologickém vývoji a tím méně v sociálním vývoji. Individuálně je významný vstup do povolání, prozaicky řečeno první výplata. Dosažení plnoletosti v 18. letech může být pro mladé lidi toužebně očekávanou událostí (chtějí-li např. opustit rodiče proti jejich vůli), ale většinou nemají větší význam z hlediska duševního vývoje. Dnes se dosažení plné sociální zralosti posouvá do stále vyššího věku, např. tím, že roste počet vysokoškoláků, kteří se stavějí na vlastní nohy až po promoci, zatím co sexuální aktivizace se uspišuje. V patnácti letech zde tedy jsou mladí muži a mladé ženy, kteří jsou tělesně téměř dorostlí, silní, rychlí a obratní, zhruba stejně inteligentní jako jejich rodiče, toužící společensky se uplatnit a sexuálně žít. Tomuto stadiu odpovídá také určitý způsob trávení volného času, určitý způsob řeči, móda v oblékání, hudební vkus a bezmála i životní filosofie (Říčan, 2006).

1.3.1 Tělesný vývoj v adolescenci

Postava adolescenta dostává konečné dospělé proporce. Jeho svalstvo mohutní a tím chlapecká postava mužní. Dívčí postava se stává výrazně ženskou, a to především růstem ňader a boků, ale i řadou dalších, drobných změn. Chlapcům začíná růst ochlupení i vousy. Na obličeji se začíná objevovat trudovina, akné. Pokročí mutace a chraplavý hlas se stane kolem 16. roku spíše skřehotavým, pak klesne asi o oktávu, tonálně se vyrovná a zmohutní. Pohyby údů jsou souladnější, mizí jejich klackovitost. Kožní žlázy zvyšují svou produkci, tělo dostává i výraznější, sexuálně dráždivý pach.

Osmnáctiletí mladíci jsou – pokud jde o hormony i dráždivost - na vrcholu své sexuální aktivity: produkce testosteronu je maximální. U žen nastává vrchol sexuální aktivity až kolem třicátého roku (Říčan, 2006).

1.3.2 Inteligence adolescentů

Rovněž inteligence adolescentů bývá na vrcholu. Adolescenti myslí rychleji, spolehlivěji, zkušeněji, ale žádné zásadně nové myšlenkové operace si už nemohou osvojit, protože neexistují. Abstraktní myšlení adolescentů je v takovém rozletu, že je názorná výuka s množstvím konkrétních příkladů už nemůže obtěžovat: potravou jejich intelektu jsou pojmy, nikoli obrazy. To se ovšem týká jen nadanějších jedinců a jen některých druhů studijní látky. Se zdokonalením pojmového aparátu bohužel klesá živost vnímání a představ, která už nikdy nebude taková jako v dětství (Říčan, 2006).

1.3.3 Mravní vývoj v adolescenci

Adolescenti chápou mravní vývoj tak, že správné, obecně prospěšné jednání se může stát nejvyšší normou a ústředním osobním zájmem, jemuž člověk podřídí celý svůj život. V rozletu své abstrakce dovedou **pojmut jako objekt mravního činu celé lidstvo**. Mohou sami sebe odsuzovat za běžné jednání, v němž vidí příspěvek k ekologické katastrofě, za konvenční lež, která sice nepatrně, ale přece jen přispívá k neupřímnosti a zkáze lidských vztahů v celém okolí.

Podle absolutních norem, podle nichž sami nedovedou žít, soudí adolescenti přísně společnost, především rodiče, samozřejmě i učitele a lékaře, o farářích nemluvě. Nezastaví se před žádnou autoritou. Mravní vývoj v dospívání má svá vážná nebezpečí. Když adolescenti poznají neuskutečnitelnost svých absolutních ideálů, mohou se podle zákona „vše nebo nic“, typického pro adolescenční mentalitu zlomit a hledat opačnou cestu v bezohledném egoismu. Druhé nebezpečí pramení ze zjemnělosti mravního usuzování. Dospívající, kteří jsou v teorii mravními absolutisty, mohou být v praxi docela průměrně líní a nijak zvlášť stateční nebo obětaví. Jako rafinovaní sofisté však dovedou sami sobě zdůvodnit své problematické jednání argumenty, že jde o menší zlo, dovedou sami sobě nalhat ušlechtilé motivy, které je omlouvají, dovedou si zdůvodnit také zbabělost možnými budoucími činy, které jim právě tato nezbytná zbabělost umožní. Adolescenti, kteří jsou méně rafinovaní, méně vzdělaní, s jednodušším morálním usuzováním, mohou být mravně poctivější v jednání odvážnější a důslednější (Říčan, 2006).

Dle Vágnerové, pokud adolescentům nepřinesla pozitivní strategie žádný zisk, uchylují se k negativní variantě. Jestliže se vyvíjeli v citově chladném rodinném prostředí a jejich pokusy o navázání vztahů zůstaly neopětovány, nemají takovou zkušenost, aby pro ně lidé měli větší význam. Jsou jim lhostejní, nenaučili se diferencovat mezi blízkými a cizími, být empatičtí apod. V socializačním vývoji skončily na úrovni předběžného objektu, takže mnohdy necítí žádný rozdíl mezi živými bytostmi a věcmi. Nemají tudíž ani důvod se k nim chovat jinak. Jsou zaměřeni pouze na své aktuální uspokojení převážně materiálních potřeb. Věci i živé bytosti pro ně mají nějaký význam jen tehdy, mohou-li jim poskytnout nějaké uspokojení. Když tuto funkci neplní, lze je často bez jakéhokoliv emočního prožitku zavrhnout či zničit (Vágnerová, 2005).

1.3.4 Adolescenční hledání a budování identity

Ve své knize: Psychologie osobnosti uvádí Říčan, že **adolescence je vrcholem osobního zápasu o identitu**. Znamená to často rozchod s názory a postoji, které si adolescenti osvojili v dětství a které bez velkého přemýšlení převzali od rodičů nebo od jiných autorit. To všechno je třeba kriticky přezkoumat a rozejít se s tím, co doopravdy

nechtějí, čemu nemohou věřit, co dělali jen ze zvyku. Identita je celoživotním tématem, především však tématem pubescence a adolescence, tedy zhruba od 12 do 20 let. Její hledání a budování často vede k vnitřním konfliktům, jež mohou vyvrcholit v krizi identity, připomínající někdy i vážnou psychickou poruchu (Říčan, 2007).

Dle Vágnerové se úprava zevnějšku a oblečení stává prostředkem k vyjádření identity:

- někteří adolescenti preferují oblečení, které **zdůrazňuje jejich tělesné formy** a sexuální identitu, mužskou či ženskou, jiní nosí plandavé a beztvaré věci, které jakékoliv formy popírají, čímž zdůrazňují zcela odlišné zaměření na jiné hodnoty a nebo tak vyjadřují nejistotu vlastního sebepojetí, dospívající preferují barevné odstíny, které už nejsou tak infantilně jasné, ale nejsou ani nevýrazné, oblíbená bývá negativistická černá,
- úprava zevnějšku může vyjadřovat **příslušnost k určité skupině**, např. fanoušků sportovních klubů, skinheadů apod., dospívající se potřebuje prezentovat svou sociální identitou, která posiluje jeho sebeúctu,
- oblečení může demonstrovat opovržení normami a životním stylem konzumní společnosti, **vyjadřovat moralizující postoj**, který odmítá uhlazenost, protože se dospívajícímu jeví jako povrchní a pokrytecká, který nepřijímá názor, že šaty dělají člověka, manifestuje se preferencí starého šatstva, pokud možno obnošeného a vyšlého z módy, někdy i roztrhaného,
- dospívající svým oblečením vyjadřují snahu o jednoznačné a nepochybné **odlišení od dospělých**, které jim umožní definovat vlastní identitu, dávají přednost úpravě zevnějšku a oblečení, které by si dospělý nevzal: buď proto, že by v něm vypadal směšně – například hluboce vystřižené šortky, trička nad pupík, kroužek do nosu apod. – nebo by ani nechtěl, otrhanou veteš,
- mnohdy se v úpravě zevnějšku odráží nejistota a hledání vlastní identity, výrazné nalíčení či přílišná akcentace zralosti ukazují, jaká je snaha takového jedince, kým by chtěl být, ale i to, že zatím svůj ideál nenaplnil, nápadnosti úpravy ukazují na potřebu upoutat pozornost, upozornit na sebe a získat ocenění, nebo aspoň provokovat, když nic lepšího dosáhnout nelze (Vágnerová, 2005, s. 329-330).

Pro adolescenty je důležité sebezpoznání a to bývá spojeno s jednáním. Jen výjimečně se snaží poznat sami sebe. Snaží se být mužní, proto podnikají eroticko sexuální akce, pěstují kulturistiku, boxují, lezou po horách, skáčou do vody z patnáctimetrové výšky, zkouší alkohol, drogy, experimentují s hranicemi zákona.

Hledat svou identitu znamená často experimentovat, proto aby metodou pokus omyl našli svou pravou cestu. Těživé střídání sportů a koníčků je nejmírnějším druhem tohoto experimentování. Někteří dospívající si vedou deník, do kterého si zaznamenávají úvahy o osobních problémech, o nichž nemají s kým mluvit. Dívčí deník mívá ráz citových výlevů. Chlapecký deník někdy připomíná tréninkový deník sportovce. Obsahuje různá rozhodnutí, předsevzetí, záznamy o dodržování osobního plánu, záměry pro bližší a vzdálenější budoucnost (Říčan, 2006).

Adolescenti kolísají mezi přeceňováním svých schopností a mezi pocity méněcennosti. Jejich sebevědomí bývá zvýšeně zranitelné, stále pátrají ve svém okolí po náznacích obdivu, pochvaly, jakéhokoli ocenění, jsou alergicky citliví na shovívavou přezíravost, bojí se posměchu jako ohně a vidí ho často i tam, kde není.

1.3.5 Láska a sexualita adolescentů

Dle Říčana je milostný život v adolescenci intenzivní a rozmanitý, šťastný také nešťastný. Myslí na sex a erotiku a mluví se o vztazích více, než kdykoli jindy v životě. Čte se sexuologická literatura, Kámasutra i porno (Říčan, 2006).

Adolescenti často střídají partnery svých milostných her, bývají si dobře vědomi, že jen experimentují (samozřejmě i se svými city, ne jen s těly) a že chtějí „co nejvíce užít“. Někdy se rozcházejí i velmi intenzivní a nijak povrchní vztahy proto, že si jeden z partnerů uvědomí, že potřebuje více zkušeností, že se ještě nechce příliš citově připoutat (Říčan, 2006, s. 205).

I v polygamním stadiu adolescentní sexuality se vyskytují vztahy trvající mnoho měsíců, někdy i léta, které vydrží i dlouho. Opravdovější mladí lidé mívají sklon k hlubším a zodpovědnějším vztahům, v nichž převládá erotika nad sexualitou, kde oddanost a věrnost jsou důležitými složkami prožívaného citu.

Hlavním způsobem sexuálního uspokojování zůstává v adolescenci masturbace. Pro ženy je všeobecně méně přitažlivá než pro muže. Mnozí dospívající sexuálně abstinují

nebo se o to aspoň snaží. Jiní jsou naopak v tomto směru bez rozpaků a v rozhovorech mezi sebou se nijak nevyhýbají autosexuality.

Brzký sexuální styk mají adolescenti, kteří málo sportují, hůře se učí, více pijí a kouří, jsou celkově méně ukázněni, později v práci více fluktuují (Říčan, 2006).

1.3.6 Volný čas adolescentů

Adolescenti jsou na tom s časem skutečně špatně, většinu ho prozahálí, víceméně prohovoří, buď ve dvou a nebo v malé skupince, cestou do školy nebo na plovárně, často protelponují s kamarády hodně hodin zaujatým hovorem. Nejsou zvlášť společenští, potřebují být hodně sami. Při hovorech řeší otázky smyslu života, získávají zkušenosti všeho druhu, nacvičují konverzaci s uměním mluvit i poslouchat, brát partnera vážně i dělat si z něj legraci.

Druhou vášní adolescentů je **čtení**. Čtou literaturu dobrodružnou, historickou, cestopisnou. Děvčata čtou na rozdíl od chlapců poezii. Po šestnáctém roce začínají číst psychologické romány. Velikou konkurencí četby dnes je poslech rádia, shlížení filmů v televizi, na videu a na DVD. Dopisování si s kamarády na PC přes skype.

Aktivním zájmem číslo jedna je v adolescenci **sport**. Jeho význam pro vývoj osobnosti ovšem postupně klesá, řada dospívajících dává nyní přednost kulturně tvořivějším, vážnějším zájmům. Sport zůstává jedinečnou rekreací, ventilem soupeřivosti a agresivity, příležitostí porvat se s druhými i s vlastní únavou nebo strachem, pobýt v dobrém kolektivu (Říčan, 2006, s. 201).

Velkým potěšením bývá v adolescenci aktivně provozovaná **hudba**, při které mohou dát výraz svým citům a vytvořit cenné vztahy k posluchačům i ke spoluhráčům. V tomto období bývá nejoblíbenějším nástrojem kytara jako ideální nástroj k táboráku, do vlaku a kamkoli, kde se dá v partě zpívat.

Stejně hodnotným zájmem je v tomto období i **ochotnické divadlo**. Dává adolescentům možnost se vžívat do různých postav, být „jakoby“ v různých rolích. Toto dobře vyhovuje těm adolescentům, kteří hledají svou pravou roli v životě a hledají tak svou identitu (tamtéž).

Velkým tématem adolescence je **sebevzdělání**. Dospívající cítí zodpovědnost za výkon a dovedou – mají-li zájem – věnovat cizím jazykům, cvičení na hudební nástroj

nebo už zmíněnému sportovnímu tréninku stejně houževnaté úsilí jako dospělí. Navíc tam, kde dospělí už poznali své meze a rezignovali, nebo alespoň zvolnili tempo, adolescenti ještě tajně doufají, že mimořádným úsilím vyniknou a získají všeobecný obdiv, jedinečný úspěch (Říčan, 2006).

1.3.7 Vrstevnická skupina

Adolescenti hledají oporu u vrstevníků, kteří jsou v podobné životní situaci. Jejich **potřeby jistoty a bezpečí** začínají více uspokojovat vztahy s kamarády, respektive příslušnost ke skupině. Významnou roli zde nepochybně hraje i vědomí příslušnosti k vlastní generaci, někdy až demonstrativně proklamované, a důraz na její odlišnost od světa dospělých. Dospívající si mohou spíše dovolit postupné odpoutání z pevných rodinných vazeb, pokud mají zázemí i jinde.

Adolescenti cítí i **potřebu být akceptováni**. Projevy konformity mohou být velmi různé, od požadované úpravy zevnějšku až po nově modifikované hodnoty, uznávané normy a preferovaný styl života. Normy chování, platné ve skupině dospívajících, se do určité míry odlišují od obecně platných pravidel. Některé, z obecného pohledu nežádoucí způsoby chování, jsou tolerovány, ale na druhé straně je zde větší tlak na dodržování jiných (Vágnerová, 2005, s. 373).

Pokud adolescenti nejsou z nějakého důvodu vrstevníky akceptováni, hledají způsob, který by vedl k dosažení žádoucího efektu. Jednou z možností je používání takových strategií, jako je vnucování, uplácení, lichocení, přijetí role šaška nebo otroka. Někdy může jít i o změnu objektu, tj. dospívající přijímají kohokoli, kdo je ochoten akceptovat je. Mnohdy pak nejde o volbu kamarádů pro jejich atraktivitu, ale z důvodů potřeby mít alespoň někoho. Dospívající si je nevybírají, zbudou jim jako jediní, pro něž jsou přijatelní. Sociálně neúspěšné jedince přijímají opět spíše ti, kteří rovněž mají omezenější výběr. V podřadné roli mohou být akceptováni vrstevníky, kteří si takovým vztahem uspokojují svou potřebu dominance. Mohou rovněž skončit v podivné partě (Vágnerová, 2005).

Na střední či učňovské škole, kam adolescenti přicházejí, musí znovu prokázat své sociální kompetence, eventuálně je korigují s novými zkušenostmi. Musí si zde vydobýt přijatelnou pozici a získat oblibu, resp. ocenění. Vliv vrstevnické skupiny, který lze

vyjádřit intenzitou obav ze zavržení, je na vrcholu v 15-16 letech, tj. v období střední adolescence. V dalších letech vlivu party ubývá, skupina se vnitřně diferencuje, vytvářejí se zde kliky, složené z jedinců spojených hlubšími přátelskými vztahy, které mají trvalejší charakter (Vágnerová, 2005).

1.3.8 Vztah k výuce a školní práci

Školní pravidla adolescenti **akceptují jako danost**, s níž se nedá nic dělat, a proto nemá cenu o nich ani uvažovat, je zde třeba pouze bez větších problémů vydržet. Sdílení názoru na školu je pro tuto věkovou kategorii typické, normou je nahléd a **neochota brát školu příliš vážně**. Učitelé se jim nejčastěji jeví jako lidé, kteří k nim nejsou otevření a vstřícní, nemají respekt k jejich názoru. Oceňují snahu učitelů o navázání vztahu, o komunikaci a individuální přístup. Jsou přesvědčeni, že si učitelé nevšímají toho, co je podstatné. Ale na druhé straně přiznávají, že ani oni nejsou ve škole příliš aktivní a jejich ochota ke spolupráci není velká (Vágnerová, 2005, s. 369).

Kritičnost adolescentů ke škole i jejich ochota ke kompromisům a konformitě není dána jen vývojovými změnami, ale bývá i **sociálně podmíněna**.

Učňové odmítají či ignorují autoritativní působení školské instituce. Jejich motivace k učení bývá slabá. Při hodině svačí, spí, připravují se na jinou hodinu, dělají si manikúru, zlepšují makeup, čtou si, luští křížovky, mají zapnuté mobilní telefony. Nikoli výjimečnou odpovědí na požadavek učitele je konstatování, že učení nemá cenu a že není potřeba. Popřípadě mlčí a na nic nereagují, zejména při výuce předmětů, které nepovažují za důležité.

Studenti bývají se svým postavením identifikováni ve větší míře než učni, a proto bývají **sociálně konformnější**, mimo jiné pod tlakem rodiny. Ztrátou role by se snížil jejich společenský status a bylo by ohroženo jejich budoucí postavení. Toho se většinou chtějí vyvarovat, i když často jen proto, aby si nekomplikovali život. Ani středoškoláci nesledují při hodinách výklad učitele, ale svou náhradní činnost se přece jen snaží utajit (Vágnerová, 2005, s. 370).

1.3.9 Adolescent v zaměstnání a ztráta zaměstnání

Adolescenti **prožívají nástup do zaměstnání** různě, dost často **ambivalentně**, pracovní poměr má své výhody i nevýhody:

- pozitivní význam pro ně má **nezávislost a ekonomická soběstačnost**, i když je peněz málo a dospívající s nimi často nedovedou hospodařit, umožňuje jim odejít z rodiny, pokud by pro ně bylo další soužití neúnosné,
- zátěží může být **nízký sociální status** začátečníka, rozpor mezi očekáváním, jaké adolescent měl, a skutečností,
- nepříjemný může být i **stereotyp denního programu** pracovního dne, který neponechává mnoho volného času.

Zaměstnání může být zdrojem problémů a zklamání. Role začátečníka má nízký sociální status, starší spolupracovníci jim automaticky přisoudí podřízené postavení, které se někdy nevztahuje pouze na pracovní aktivity (Vágnerová, 2005, s. 390)

Adolescenti brzy zjistí, že na pracovišti platí **jiná pravidla než ve škole**. Spolupracovníci k sobě obvykle nejsou tak solidární, jako byli spolužáci ve třídě. Solidarita se v různorodé skupině objevuje spíše výjimečně, v nějak vyhrocených situacích. Pracoviště má na adolescenty jiné nároky, než jaké měla škola. Předpokladem úspěchu bývají i jiné vlastnosti, než jaké byly užitečné ve škole. Platí zde také jiné sociální normy a vzory, jimiž by se chování adolescentů mělo podobat. Profesní role má s rolí studentů nebo učňů společné pouze, že vyžaduje konformitu (Vágnerová, 2005).

Jedním z krajních řešení je **odchod ze zaměstnání** bez návaznosti na jiné, který lze chápat jako alternativu **adolescentního moratoria**. Adolescenti se flákají, nechají se živit rodiči a nejsou schopni najít přijatelné východisko. Vzniká zde určité riziko, že si takový postoj a styl života zafixují.

Nezaměstnanost **zvyšuje riziko asociálního chování**, především ve způsobu získávání finančních prostředků. Nadbytek času, nuda, nedostatek programu a povinností, eventuálně i pocity frustrace, vyplývající z vyloučení ze společnosti, přispívá

k rozvoji nežádoucích forem chování. Nezaměstnaní mladí lidé se častěji sdružují do part, užívají drogy, kradou, chovají se agresivně a vandalsky (Vágnerová, 2005).

1.3.10 Generace proti generaci

Je známo že, adolescenti především kritizují své rodiče. Kritika se může týkat čehokoli, třeba názoru na sportovní utkání nebo populární zpěvačku, ale směřuje k základním otázkám: ke světovému názoru, k otázkám smyslu života, společenské morálky, způsobu jímž rodiče vychovávají kritizující adolescenty i další děti. Život rodičů se mladým jeví prázdný, zmařený, jejich zájmy nudné a starosti malicherné, jejich životní kompromisy ubohé, morální názory beznadějně zastaralé, inteligence pochybná, vztahy neupřímné, jejich společnost „nemožná“. Než být za pětadvacet let jako oni – to raději nežít.

Konfrontací a sporem se vztah mezi adolescenty a rodiči nevyčerpává aspoň ne ve fungující rodině. Někdy přichází i období harmonie a vzácné chvíle důvěrného rozhovoru, pro obě strany potřebné.

Adolescenti mohou lásku k rodičům obrátit v nepochopitelnou nenávist, úctu, v pohrdání. Sami nerozumí svým prudkým afektům a všelijak je dodatečně vysvětlují „racionalizují“, vkládají je zpravidla jako zaviněné nerozumným chováním rodičů. Jiní dospívající naopak čelí nebezpečí, že ztratí rodičovskou lásku, pasivním odmítnutím nových vztahů a regredují na dřívější stupeň infantilní závislosti. Odlišný způsob volí ti, kteří se uzavírají do světa svého vlastního nitra, do přehnaného denního snění, do fantazií o svém budoucím (nereálném) vyniknutí, nebo si libují v pocitech ublíženosti a utrpení. Také studijní obtíže na střední škole a přání změnit studijní nebo učební obor mívají skrytý původ ve snaze osamostatnit se od rodičů. Nesvobodně zvolený obor se cítí jako pouto k rodičům, stává se ohniskem napětí a konfliktů, zastřených i otevřených.

Adolescenti se někdy od rodičů prostě fyzicky odloučí, odejdou z domova, bydlí v internátě a domů se prakticky nevracejí ani nepíší, uzavřou předčasný sňatek s partnerem, kterého si „dosadí“ na místo rodičů. V normálních případech tento separační proces končí již před dvacátým rokem obnovením pozitivního vztahu k rodičům a k jejich hodnotám (Říčan, 2006).

1.4 LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ DANÉ PROBLEMATIKY

K danému tématu se vztahuje celá řada zákonů, které s danou problematikou více či méně korespondují. Pojem mladistvý je uveden v Zákoně číslo 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže uvádí v ustanovení § 2 písm. b) termín „**mládež**“ jako „dětí mladší patnácti let a mladiství“, přičemž podle § 2 písm. c) je „**dítětem mladším patnácti let** ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku“. V § 2 písm. d) se pak vymezuje **mladistvý** jako „ten kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku“ (Novotný, Zapletal, 2008, s. 452).

Zouhar ve své knize zmiňuje, že mladistvý je trestně odpovědný, není však trestán v plném rozsahu jako dospělí pachatelé. Při trestním stíhání musí mít povinně obhájce a účastníky řízení jsou též jeho zákonní zástupci a orgán péče o děti a mládež okresního úřadu. Tresty odnětí svobody stanovené zákonem se snižují na polovinu a nesmí převyšovat 5 let, protože se předpokládá možnost převýchovy (Zouhar, 1993, s. 32).

1.4.1 Trestný čin spáchaný mladistvým - provinění

Provinění, za které by měl být mladistvý stíhán (odsouzen), musí vykazovat míru společenské nebezpečnosti vyšší než malou. Mladistvý **musí mít obhájce**. Shledá-li soud mladistvého vinným, neukládá mu trest, ale tak zvané **opatření**. Zákon zná tyto druhy opatření:

- **výchovná opatření**
- **ochranná opatření**
- **trestní opatření**

1.4.2 Výchovná opatření

Usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. Mladistvému lze uložit pouze tato výchovná opatření:

- *dohled probačního úředníka*
- *probační program*
- *výchovné povinnosti*
- *výchovná opatření*
- *napomenutí s výstrahou*

1.4.2.1 Dohled probačního úředníka

Pravidelné sledování chování mladistvého provinilce, jeho kontrola, pomoc a poradenství, směřující k vedení života v souladu s obecně závaznými normami. V jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj.

1.4.2.2 Probační program

Program sociálního výcviku, psychologického poradenství, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, s různým režimem omezení v běžném způsobu života. Jeho smyslem je působit na mladistvého, aby se vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, podporovat vytvoření jeho vhodného sociálního zázemí a přispět k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.

1.4.2.3 Výchovné povinnosti

Výchovné povinnosti = povinnosti směřující k zajištění řádného života. Mladistvý provinilec musí bydlet ve společné domácnosti s rodičem, nebo jiným dospělým odpovědným za jeho výchovu. Tento dospělý musí dohlížet na vykonávání bezplatně společensky prospěšné činnosti určitého druhu, kterou musí provinilec ve svém volném čase udělat, aby se vyrovnal s poškozeným a nahradil mu podle svých sil škodu způsobenou jeho proviněním. Dospělý mu pomáhá v léčení ze závislosti na návykových látkách. Za účasti dospělých se mladiství provinilci zúčastňují vhodného sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutického vzdělávacího, doškolovacího nebo rekvalifikačního programu k rozvíjení svých znalostí, dovedností a osobnosti.

1.4.2.4 Výchovná omezení

Zákaz návštěv určité akce, zařízení nebo jiného nevhodného prostředí, zákaz styku s konkrétními osobami, nezdržovat se na určitém místě, neúčastnit se hazardních her, užívání návykových látek, sázek a hraní na výherních automatech, neměnit místo svého pobytu

1.4.2.5 Napomenutí s výstrahou

Soudce nebo v přípravném řízení státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní na konkrétní důsledky, které mu hrozí podle tohoto zákona, pokud by se v budoucnu dopouštěl další trestné činnosti.

Je-li to účelné a vhodné, může soud pro mládež při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, v němž žije.

Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu.

1.4.3 Trestní opatření

Trestní opatření musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro jeho další vývoj.

K těmto opatřením patří:

- ***obecně prospěšné práce***
- ***peněžitá opatření***
- ***peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu***
- ***propadnutí věci***

- *zákaz činnosti*
- *vyhoštění*
- *odnětí svobody podmíněné odložené na zkušební dobu s dohledem*
- *odnětí svobody nepodmíněné*

1.4.3.1 Obecně prospěšné práce

K možnosti uložení tohoto opatření se vyžaduje stanovisko mladistvého. Horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat 5 let, přičemž maximální délka tohoto opatření nesmí převyšovat polovinu horní hranice, stanovené v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. Obecně prospěšné práce se mladistvým ukládají ve výměře **50-200 hodin**. Spočívají v činnostech vykonávaných pro kulturní, zdravotnické, vzdělávací, vědecké, humanitární a jiné instituce. Vedle tohoto trestního opatření lze uložit také opatření výchovné.

1.4.3.2 Peněžité opatření

Mladistvému může být uloženo toto opatření ve výši 1000 Kč-500000 Kč, je-li výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry.

Výši je možné stanovit také formou denní sazby s přihlédnutím k jeho dennímu výdělku – výše od 100 Kč do 1000 Kč na den na dobu 5 až 500 dnů.

Soud rovněž stanoví celkovou výši peněžitého opatření. Nedodržením opatření ve stanovené lhůtě se mladistvý vystavuje hrozbě soudního rozhodnutí o náhradním trestu odnětí svobody až na jeden rok.

1.4.3.3 Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu

Jde o pohružku tímto opatřením. Mladistvému se stanoví zkušební doba s tím, že pokud nepovede řádný život, bude muset peněžité opatření zaplatit. Předpokládá se, že bude dosaženo účelu trestního opatření i bez jeho výkonu. Soud může přijmout záruku od zákonného zástupce delikventa. Součástí výroku o podmíněném odložení peněžitého

opatření musí být stanovení zkušební doby až na tři léta. Pokud se mladistvý během trvání podmínky nedopustí provinění, platí funkce zahlazení.

1.4.3.4 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Je možné uložit, jedná-li se o věc, která byla ke spáchání provinění použita (k tomu určena) nebo o věc proviněním získanou. Musí se jednat o majetek patřící pachateli a vlastníkem takto propadlého majetku se stává stát.

1.4.3.5 Zákaz činnosti

Soud může tento zákaz uložit, pokud to není na překážku přípravě na jeho povolání. Horní hranice sazby nesmí být delší než 5 let.

1.4.3.6 Vyhoštění

Lze uložit jen cizincům, kteří v ČR nemají rodinu a nemají zde ani azyl. Soud přihlédne k rodinným a osobním poměrům mladistvého a dbá, aby nebyl vydán nebezpečí zpustnutí. Výměra je od jednoho do pěti let.

1.4.3.7 Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem

Jde o pohružku odnětí svobody s tím, že pokud nepovede řádný život, bude muset vykonat odnětí svobody v příslušné věznici pro mladistvé. Soud mu stanoví zkušební dobu na jeden rok až tři léta.

1.4.3.8 Odnětí svobody nepodmíněné

Toto opatření je posledním prostředkem postihu mladistvého, které lze uložit, pokud žádná opatření nevedla k dosažení účelu zákona - k jeho nápravě. Trestní sazba se snižuje (oproti dospělým) na polovinu, dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice pět let odnětí svobody. V případě, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen

výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému na pět až deset let.

Užít vazby je v případě mladistvého pachatele možno jen z těch důvodů, že nelze jejího účelu dosáhnout jiným způsobem. Vazbu mladistvého lze nahradit zárukou, dohledem a péčí důvěryhodné osoby.

Opatření-výchovná, ochranná a trestní uložená podle trestního zákona musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, k jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu i osobním, rodinným a sociálním poměrům. Musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu (Tomancová a kol., 2007).

1.4.4 Orgány sociálně právní ochrany dětí

Kromě orgánů činných podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže se na potírání delikvence mládeže podílí také orgány sociálně právní ochrany dětí, kterými jsou:

- krajské úřady,
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- obecní úřady,
- ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky,
- úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí.

Příslušným orgánem sociálně právní ochrany dětí je obecní úřad obce s rozšířenou působností, za který vystupuje kurátor mládeže (Šámal 2007).

Práce kurátora mládeže spočívá ve vykonávání zákonem vymezených činností, sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy a na sociální prevenci společensky nepřijatelných jevů. Zabývá se dětmi a mladistvými, kteří se dopustili provinění nebo přestupku.

Kurátor pro mládež pracuje s dětmi a mladistvými s opakovanými poruchami chování závažného rázu, jako je záškoláctví, agresivita, útoky z domova, alkoholismus, toxikomanie, prostituce apod., s nezletilými dětmi do patnácti let, které se dopustily

trestného činu, a s mladistvými, u nichž bylo zahájeno trestní stíhání, nebo kteří se dopustili přestupku (Pražák, 2008).

V rámci spolupráce s orgány činnými podle zákona provádí kurátor šetření v rodině a bydlišti dítěte, ve školách, školských a zdravotnických zařízeních, v zaměstnání nebo jiném prostředí, kde se dítě nebo mladistvý zdržuje, a podává na jejich základě zprávy o dítěti nebo mladistvém. Zúčastňuje se soudního projednávání případu, spolupracuje s věznicemi a státním zastupitelstvím. Je oprávněn navrhopvat i výchovu v náhradní rodině nebo ústavní a ochrannou výchovu. Podává soudu návrhy na předběžná opatření soudního dohledu (ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče, nebo je li jeho život vážně ohrožen nebo narušen), napomenutí, nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy. Pracuje s dětmi a mladistvými, propuštěnými z ústavní výchovy, organizuje a realizuje preventivní programy.

Kurátoři mohou v určitých případech posoudit, zda rodina spolupracuje v jejich výchovném působení na mladistvého nebo zajistit jeho pracovní zapojení, popřípadě po poradě s lékařem zajistit jeho nástup na dobrovolnou léčbu. Dochází i k tomu, že sociální kurátoři působí sami na mladistvého, aby byly splněny podmínky, potřebné pro podmíněné zastavení trestního stíhání, po případě i narovnání.

Kurátoři mládeže na oddělení sociálně právní ochrany dětí při obecním úřadu či úřadu městské části tvoří nejdůležitější článek celého systému ochrany dětí a jejich postavení v systému soudnictví ve věcech mládeže, které upravuje zákon č. 359/1999 Sb. O sociálně právní ochraně dětí.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 VYMEZENÍ POJMŮ KRIMINALITA A DELIKVENCE

Kriminalita

Kriminalitu (z lat. criminalis = zločinný, crimen = zločin) můžeme definovat jako výskyt trestného chování neboli chování kriminálního. Jedná se o souhrn trestných činů, spáchaných ve společnosti. Pojem je vymezen platným trestním právem, které stanoví, jaké protispolečenské chování se vzhledem své nebezpečnosti považuje za trestné činy, případně za další kategorie deliktů stíhaných soudními orgány. Kriminalita je jedním ze sociálně patologických jevů (viz. - patologie sociální - deviace sociální). Rozlišuje se kriminalita zjevná, která je statisticky registrovaná a kriminalita skrytá, latentní, o které se policie, prokuratura a soudy z různých důvodů nedovědí. Většina spáchaných trestných činů vychází najevo a stává se předmětem trestního stíhání, blíže neurčená část kriminality však zůstává latentní. Na rozsah latence kriminality má vliv zejména důvěra občanů v bezpečnostní orgány, obava ze msty pachatelů, reakce spoluobčanů na oznamování trestné činnosti a kriminální citlivost ve společnosti, kterou se rozumí míra tolerance k porušování zákonů. Stav dynamiky a struktury kriminality se analyzuje na dlouhodobých časových řadách, statistických údajích o registrovaných trestných činech a stíhaných odsouzených osobách a stanovují se prognózy budoucího vývoje (Petrusek, Vodáková, 1996, s. 539).

Delikvence

Delikvence (z lat. delinquere = provinit se) – též delikvence – obecně činnost porušující zákonné nebo jiné normy chování a způsobující společnosti nebo jednotlivci újmu. Obvykle se pod tímto pojmem rozumí - protispolečenské chování, které nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu, nebo závadné chování osob, které nejsou vzhledem ke svému věku ještě plně trestně zodpovědné. Nejčastěji se proto pojem delikvence užívá pro označení trestné činnosti mládeže. Delikvence

mládeže do značné míry souvisí s neukončeným procesem biologického, mentálního a sociálního zrání, což vede ke společensky neaprobovanému řešení různých životních a konfliktních situací, k emocionálním reakcím, k impulzivnímu jednání. Na delikvenci mládeže má velký vliv zejména výchovné působení rodiny, školy, pracoviště. Chování mládeže značně ovlivňují neformální skupiny, zejména skupiny vrstevníků a způsob trávení volného času. V případě mladistvých se také užívá pojem juvenilní delikvence, trestné jednání mladistvých (Petrusek, Vodáková, 1996, s. 180).

Kriminální chování a také delikvenci můžeme dále označit jako projev poruchy sociálně adaptačních schopností a dovedností. Odchylku od společenské normy lze relativně jasně definovat jako neschopnost plnit základní požadavky a očekávání společnosti. Společenskou nepřijatelnost svého chování není schopna či ochotna řada delikventních osob zhodnotit. O změnu svého společensky nepřijatelného chování a životního způsobu proto neusilují (Vágnerová, 2004).

Sovák říká že, **delikvence** (delinquere = dopouštět, chybovat) je pojem právnícký a zahrnuje takové formy poruch chování, které přicházejí do konfliktu se zákonem.

Trestné činy vyplývají z **poruch chování**, mezi které patří krádeže, agresivita, destruktivní chování, sexuální přestupky a jiné. Toto jsou ponejvíc důsledky citové nevyrovnanosti, výchovné zanedbanosti, popřípadě nezralosti mladistvých a nedostatku životních zkušeností. Zpravidla tu nebývají recidivy.

Dosti častou příčinou bývá **slabomyslnost**, při které se postižení pro svou sugestibilitu stávají nástrojem skutečných pachatelů. Mohou to být i různé stavy po onemocnění mozku (encefalopatie), jež jsou provázeny sklonem k agresivitě. Patří sem též i činy spáchané v mráкотných stavech, zvláště při epilepsii.

Poměrně nejčastější je delikvence na podkladě **asociálních až antisociálních** rysů. Delikventy se stávají děti zanedbávané, se kterými bylo krutě zacházeno a děti, které byly časně odloučeny od rodičů a těžce strádaly.

Začleňuje se sem i delikvence **neurotická** - na podkladě neurotické poruchy nebo neurotického onemocnění. Je charakterizována tím, že spáchaný trestný čin nebyl motivován žádnou výhodou. Sem patří například nutkavé krádeže (kleptomanie), fantazijní lhaní a podobně (Sovák, 1986).

2.2 KRIMINALITA MLADISTVÝCH

Mezi typické rysy a projevy trestné činnosti mladistvých pachatelů patří **nedostatečná plánovitost přípravy trestného činu**. Páchají skutky většinou bez promyšlené dlouhodobější přípravy. O tomto svědčí náhodnost místa, na kterém byl trestný čin spáchán, používání nevhodných nástrojů či potřeb pro získání nebo ukrytí lupu, volba špatného času pro provedení deliktu, nedokonalá konspirace a zastření stop. V neposlední řadě k těmto charakteristikám patří i potřeba chlubení se svými činy na veřejnosti nebo ve společnosti vrstevníků, což mnohdy vede k jejich dopadení. Mladiství pachatelé se často nechávají svézt náhle vzniklou situací či podnětem, nedoceňují vzniklé nebezpečí, mnohdy u nich hraje roli touha po dobrodružství a soutěživost. Mají snahu prověřit si své síly a dovednosti. Trestná činnost se pak stává určitým osvědčením obratnosti, mrštnosti, rychlosti či schopnosti jednat v zátěžových situacích, sebepotvrzením „soběstačnosti“ a symbolem sebeprosazení.

Kriminalita mladistvých pachatelů je též provázena **neadekvátností jejich jednání**, která se projevuje snahou dosáhnout svých životních cílů společensky nepřijatelnými prostředky, a to i tehdy, když společnost disponuje legálními sociálně aprobovanými způsoby dosažení vytčených cílů. Mladiství pachatelé obecně, a špatně socializovaní zvláště, mají tendenci k radikalismu a nekompromisnosti. Berou často pro ně domnělou spravedlnost do svých rukou, ke zdánlivě přímočarému a „inovovanému“ řešení různých komplikovaných životních situací. Nemají dostatek životních korektivních zkušeností a jejich jednání bývá často revoltou proti světu dospělých s jejich normami a hodnotami (Novotný, Zapletal, 2008).

Jako důležitý znak kriminality mladistvých pachatelů je považována **neschopnost odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu nebo se některých potřeb vzdát**.

Mladiství pachatelé jsou puzeni k rychlému uspokojení svých potřeb, nečekají na vhodnější konstelaci podmínek pro svůj záměr, mají rádi „přímou akci“ bez dlouhých odkladů. Pro jejich asociální činnost bývá příznačná nedostatečná volní regulace, která je založena na pevné prosociální hodnotové orientaci.

Uvažujeme-li o psychické situaci mladých lidí nemůžeme opomenout konstatování, že jejich rozpoznávací a ovládací schopnost je zachována především v klidovém stavu,

to znamená, nejsou-li pod vlivem emocí. Tato podmínka však často nebývá splněna v době páchaní trestné činnosti a jejich racionální uvažování výrazně ztěžuje.

U mladistvých pachatelů bývá též používáno brutálního **násilí**, ať již vůči sobě, či věci. Vyšetřovatelé těchto trestných činů jsou často konfrontováni s případy, kdy samotná hodnota odcizeného zboží je neúměrně nízká v porovnání se škodou způsobenou často zbytečně při vloupání do objektu, chaty, auta atp. Mladiství pachatelé užívají neadekvátního násilí vůči postiženým. Jejich nejistota bývá přehlušována bezúčelnou agresí a při zastírání trestných činů si počínají velmi brutálně. Často se ukazuje, že například samotné provedení loupežného jednání bývá pro pachatele důležitější než zisk, který z tohoto počínání vzešel. Mladiství pachatelé se snaží potvrdit si své schopnosti, prosadit se, přinutit někoho, aby je poslouchal či aby se jich bál, chtějí zažít dobrodružství, chtějí získat uznání ve vrstevnické skupině (Novotný, Zapletal, 2008).

Kriminalita mladistvých pachatelů nese často rysy vývojového stadia mladého člověka. Objektem zájmu či předmětem útoku se stávají hlavně **věci atraktivní** pro mladistvé, věci, které jsou módní či atraktivní k naplňování určitého životního stylu. V současnosti se stále více a více otevírají nůžky mezi možnostmi na straně nabídky a poptávky v materiální oblasti. Na jedné straně existuje velká, stále se obměňující nabídka hmotných statků (doprovázená tlakem reklamy a vrstevnických standardů), na druhé straně je stále obtížnější obstarat dostatečné množství legálních finančních prostředků na jejich legální získání. Potenciální pachatelé, kteří bývají ve svém sebehodnocení závislí na svém sebezpředmětnění ve světě věcí, nejsou často schopni odolat lákadlům pro ně momentálně legálně nedosažitelných věcí a uchylují se k prostředkům nelegálním. Tito pachatelé pak odcizují dopravní prostředky (auta, motorky, kola) či jejich vybavení, alkohol, cigarety a léky, módní oblečení, zbraně, počítače, videa a podobně (Novotný, Zapletal, 2008, s. 460).

Majetková trestná činnost bývá stále častěji spojována s potřebou mladistvých toxikomanů získat si prostředky na koupi drogy. Mladiství, kteří se stanou fyzicky závislí na návykové látce, se dostávají do bludného kruhu, vedoucího je ke stále novému a novému získávání finančních prostředků za každou cenu. Stávají se tak povolnými a manipulovatelnými součástmi zločineckého podsvětí překupníků a nelegálních distributorů, kteří pravidelně od malých zlodějů vykupují hluboce pod

cenou odcizené předměty a zároveň zprostředkovávají přísun drogy. Tak se v současné době mladiství stále více zapojují i do kriminality dospělých. Mladiství pachatelé se mimo jiné stále častěji účastní trestné činnosti organizovaných zločineckých skupin, slouží například jako „bytoví“ typáři, hlídky při trestné činnosti dospělých či jako realizátoři zločinného záměru, a to zvláště tam, kde je nebezpečí odhalení trestného jednání pro dospělé pachatele zvláště velké. Mezi ně patří například pouliční prodej či krádeže na ulicích a v obchodech, stejně tak i žhářské útoky a podobně (Novotný, Zapletal, 2008).

Přesun od pozitivní činnosti k negativní bývá u mladistvých mnohdy pozvolný a nenápadný. Často se stává, že určitý pozitivní způsob trávení volného času je ve svém pokročilém stadiu natolik finančně náročný, že motivuje mladé lidi k získání „doplňkového zdroje“ prostředků pro uskutečňování náročnějších cílů v oblasti jejich zájmů, ty pak jsou hledány v nelegální činnosti nejrůznějšího druhu. Nedostatečný dozor rodičů či jiných vychovatelů nad finančními prostředky mladistvých pak umožňuje, aby stále více zabředali do zločinného způsobu života, a nejsou-li včas odhaleni orgány činnými v trestním řízení (či nenastoupí-li včas jiné resocializační působení), může se stát jejich životní situace objektivně bezvýhodnou (tamtéž).

Zvláštní kapitolou, specifickou především pro trestnou činnost mladistvých pachatelů v moderní společnosti, je **vandalismus** neboli bezdůvodné (nebo lépe řečeno na první pohled obtížně pochopitelné) ničení cizího, veřejného či soukromého majetku a **šikanování**, jež se zaměřuje na různé druhy psychického a fyzického týrání či ubližování jiným lidem. Šikanování nachází svou živnou půdu především v podmínkách určitých relativně izolovaných prostředí (internáty, nemocnice atp.) a vyskytuje se zejména u mladých lidí, kteří vyrůstali v prostředí rodiny s agresivními prvky výchovy. Někteří jedinci, pro něž je násilí akceptovanou hodnotou, pak nejsou schopni zvládnout takový druh situací, který jim umožňuje ovládat jiné, a zneužívají svého postavení či konstelace možností. U pachatelů těchto činů se často jedná o určitý, nebezpečný, kompenzační mechanismus (Novotný, Zapletal, 2008, s. 461).

Další dimenzí projevů mladistvých pachatelů bývá zneužívání sdružovacího práva. Někteří pachatelé tvoří jádra skupin mládeže s fašizujícími, nacionalistickými a rasistickými programy. Je zde nebezpečí tíhnutí části mladistvých k **extrémistickým hnutím**.

Trestná činnost bývá často výrazně spojena s potřebou mladých lidí prožívat svůj čas **ve skupině vrstevníků**. Sdružování do přátelských skupin je obecnou přirozenou potřebou mladých lidí. Skupina vrstevníků jim napomáhá akcelarovat pozitivní – ale bohužel i negativní – osobnostní charakteristiky, dotvářet jejich osobnost v sociálním poli. Antisociální činnost mladistvých pachatelů bývá ve velkém množství případů páchána ve skupinách nebo alespoň ve dvojicích. Nejedná se většinou o velké organizované party s pevnou hierarchickou strukturou, ale spíše o skupiny vrstevníků, kteří se znají z místa bydliště, školy, internátu či pracoviště nebo na základě společně sdíleného zájmu ve volném čase (restaurace, kluby, rekreační sport, víkendové aktivity apod.). U těchto mladistvých získává trestná činnost mnohdy nádech určitého druhu zábavy či soutěživosti, zaplňování přebytečného (nesprávně strukturovaného) volného času, potřeby „realizovat se“ a kompenzovat neúspěchy či frustrující situace všedního dne. Skupinová soudržnost pak ovšem bývá mnohdy postavena na vymezení vnějšího nepřítele a na boji s ním, což má často fatální důsledky. Mezi něž můžeme zařadit například vzájemné antagonismy vlajkonošů fotbalových klubů, spory anarchistů a skinheadů, ekologických aktivistů a etabliementu (Novotný, Zapletal, 2008).

Trestná činnost jedinců probíhá v delikventních skupinách kvalitativně odlišně než při individuálním páchání trestných činů. Skupina zmnohonásobuje možnosti jedinců, odpovědnost za činy se přesouvá na vůdce či inspirátory nebo zcela zaniká pod vlivem „kolektivního“ rozhodnutí, zábrany vůči sociálně patologickým činnostem se rozplývají, pod tlakem skupiny jsou realizovány impulzivní, nedomyšlené nápady apod. Skupina vytváří rámec pro soutěživé jednání, nezřídka jsou zaznamenány i erotické motivy asociálních činů či snaha zalíbit se nebo na sebe upozornit.

Kriminalita mladistvých je často páchána též pod vlivem (či přímo subjektivně pocíťovaným diktátem) určitých **asociálních či antisociálních módních životních stylů**. Z hlediska kriminální kariéry mladistvých pachatelů jsou zvláště nebezpečné takové vzory chování, jež uvádějí mladistvé do různých druhů **závislostí**. Pro delikventní mládež bývá toto nebezpečí obzvláště velké a příznačné, neboť nedozralí jedinci nedovedou často posoudit dlouhodobost následků experimentování s asociálním chováním, které se postupně mění v psychickou či dokonce fyzickou závislost a závažně determinuje možnosti jejich budoucího života. Alkoholismus, nealkoholová toxikomanie, gamblerství, experimentování s členstvím v některých sektách, prostituce,

enormní závislost na spotřebě a jinak „nezřízený“ život zbavený lidských rozměrů stojí velmi často u kořenů kriminality mladistvých. V současnosti se objevují signály, že se mladiství stále více zapojují do výroby a distribuce psychotropních látek (Novotný, Zapletal, 2008).

Objevují se i signály, že mnozí mladiství se stávají oběťmi tak zvané „virtuální reality“, která je jim zprostředkovávána masmédií a ještě výrazněji počítačovými hrami a obdobnými interaktivními programy nejrůznějšího druhu. Svět moderních pohádek, který ovšem postrádá etické hodnoty pohádek tradičních, formuje (a deformuje) názory vyvíjejících se jedinců na to, co je a není morální či právní, co se dělá, jaký je opravdový život. Jsou glorifikovány postupy, které využívají agrese jako běžný a akceptovatelný prostředek lidské komunikace, podvodné a příživnické chování jako přijatelný způsob života jedince ve společnosti, navozují se pocity běžnosti deformovaných mezilidských vztahů, za normální se pokládají báje představy o erotice a sexu a tak podobně. Modus operandi některých deliktů je pak mnohdy jakoby vystřižen z těchto zdrojů. Psychologové upozorňují, že zejména mladiství přebírají své „životní zkušenosti“ z počítačových her, přestávají rozlišovat mezi realitou a fikcí, aplikují – mnohdy tragicky – různá asociální pravidla těchto fiktivních světů na poměry běžného života. Základní problém působení „virtuální reality“ spočívá v tom, že mladistvý je často v přímé interakci pouze s programem svého počítače, nedostává však včas zpětnou společenskou a lidskou vazbu (Novotný, Zapletal, 2008 s. 463).

Pro mladistvé pachatele bývá též příznačné **dřívější zahajování sexuálního života a promiskuitní životní styl**. Tato tendence se pak v oblasti mravnostní kriminality projevuje především větší frekvencí trestných činů pohlavního zneužívání. Realizace těchto trestných činů bývá do značné míry usnadněna faktem, že značná část nedelikventní populace vrstevníků je k tomuto jednání tolerantní, respektive má pro něj pochopení. Mladiství se stále častěji podílejí i na heterosexuální i homosexuální prostituci, výrobě a distribuci pornografických materiálů.

Mladiství mají na svědomí značnou část **požárů a výbuchů**, které ve svých důsledcích vedou k ohromným škodám na majetku a často i na životech a na zdraví, a v podstatné míře se podílejí **na anonymních telefonátech**, které ohlašují fiktivní situace obecného ohrožení (bomby ve škole, poruchy v dopravě a podobně) (Novotný, Zapletal, 2008).

Čírtková uvádí, že u většiny mladistvých pachatelů se delikventní chování koncentruje především do teenagerských let dospívání. U zbývající menšiny, která je odpovědná za závažné zločiny, se objevují konflikty s morálkou i zákonem v různých vývojových etapách.

Vývojová kriminologie se odvolává na empirická data o výskytu kriminality a o začlenění jednotlivých incidentů delikvence do životní cesty jedinců, a přišla se zjištěním, že existují minimálně dva odlišné typy mladistvých pachatelů:

- **chronický pachatel**
- **mladistvý delikvent**

Oba typy se liší především věkem, kdy se objevují první problematické projevy chování, v závažnosti problémů a věkem, kdy kriminální chování vymizí.

Chronický pachatel

Mívá sklon ke kriminálnímu chování, které se objevuje už v útlém věku (zhruba 6. let), bez ovlivnitelnosti správnou výchovou. V období adolescence (16-18 let) již lze hovořit o „hotovém“ kriminálníkovi. Je nápadný především těžko ovladatelným chováním. Šancí na nápravu těchto jedinců je pouze včasné odhalení a následná péče profesionálů specializovaných na mládež.

Mladistvý delikvent

První zaznamenané poruchy chování se objevují ve 12-15 letech. V období puberty se dopustí příležitostné kriminality, jako formy protestu proti rodičům. V dospělosti (18-21 letech) toto chování plně vymizí (Čírtková, 2004).

2.3 ANALÝZA VÝVOJE KRIMINALITY MLADISTVÝCH OD ROKU 2000 – 2009

Cíl práce

Cílem této práce bylo analyzovat vývoj kriminality mladistvých od roku 2000 do 2009 se zaměřením na čtyři druhy deliktů, a to loupeže, krádeže vloupáním, výtržnictví a šíření toxikomanie.

Analýzou těchto deliktů v daném období bylo možné konfrontovat jejich vývoj v jednotlivých letech.

Hypotéza

Stanovil jsem si tuto základní hypotézu: kriminalita bude postupně ve všech sledovaných deliktech narůstat.

Metodický postup

Práce je zpracována formou statistického zpracování a výsledky analýzy jsou zpracovány do tabulek a grafů.

Pro svoji práci jsem si vybral čtyři druhy deliktů mládeže a vytvořil tabulku a graf jejich vývoje v období od roku 2000 do roku 2009.

Tabulka č. 1 a graf č.1

- 1. Loupeže** – z příložených tabulek a hodnot vyplývá, že v průběhu let 2000 až 2009 došlo k mírnému navýšení počtu loupeží v letech 2003 – 2005. a opětnému poklesu. Bohužel, loupeže jsou v naší historii již od počátku existence společenského bytí. A zcela je vymýtit je čin téměř nemožný.

Tabulka č. 2 a graf č. 2

- 2. Krádeže vloupáním** – zde docházelo od roku 2000 k pravidelnému každoročnímu snižování tohoto druhu kriminality. Z původního počtu klesl počet krádeží vloupáním o více než polovinu (o 53 %) v průběhu sledovaných let.

Tabulka č. 3 a graf č. 3

- 3. Výtržnictví** – i u tohoto trestného činu docházelo v průběhu let 2000 - 2009 ke snížení a to celkem o 47,6 %. Nejvyšší výskyt byl v roce 2000. V letech 2004 a 2007 mírně stouplo navýšení tohoto deliktu.

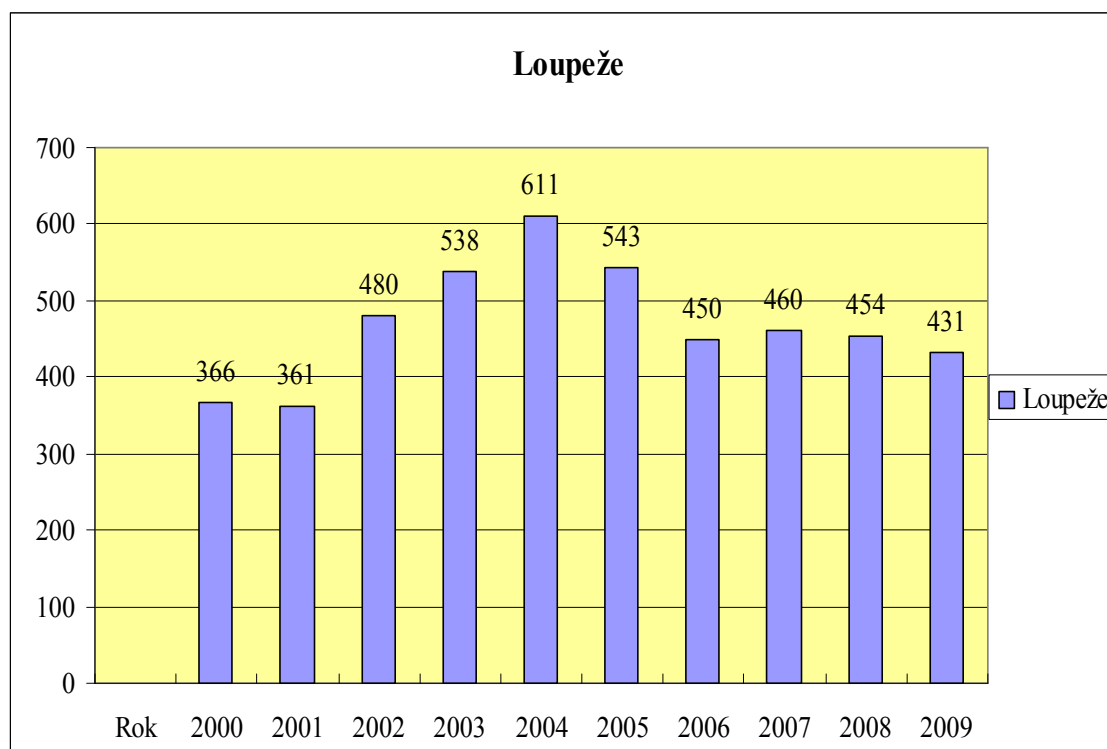
Tabulka č. 4 a graf č. 4

- 4. Šíření toxikomanie** - snad největším překvapením v kladném slova smyslu je téměř vymýcení výše uvedeného deliktu. Celkový počet tohoto činu klesl až o 97, 6%. Největší výskyt byl v roce 2001. Abychom nebyli moc optimističtí, je možné, že za tímto poklesem může stát přijetí nového trestního zákoníku Zákon č. 40/2009 Sb. § 287 Šíření toxikomanie, vycházejícím v platnost od 1.1. 2010.
- určitá role v poklesu kriminality může být sehraána zvýšenou prevencí ze strany státu (Policie ČR, různá ministerstva, dokonce nařízení prezidenta ČR), škol a řady institucí,
 - další možnost snížení kriminality a jejího vlivu je přijetí různých zákonů o šíření toxikomanie, snížení věkové hranice zodpovědnosti, přijetí trestů veřejně prospěšných prací, spolupráce s neziskovými organizacemi,
 - stálé zdokonalování či nové objevy v oblasti techniky, biologie a další při odhalování deliktů (krevní testy, analýza DNA, monitoring...).

Tabulka č. 1

Loupeže											
	Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Loupeže		366	361	480	538	611	543	450	460	454	431

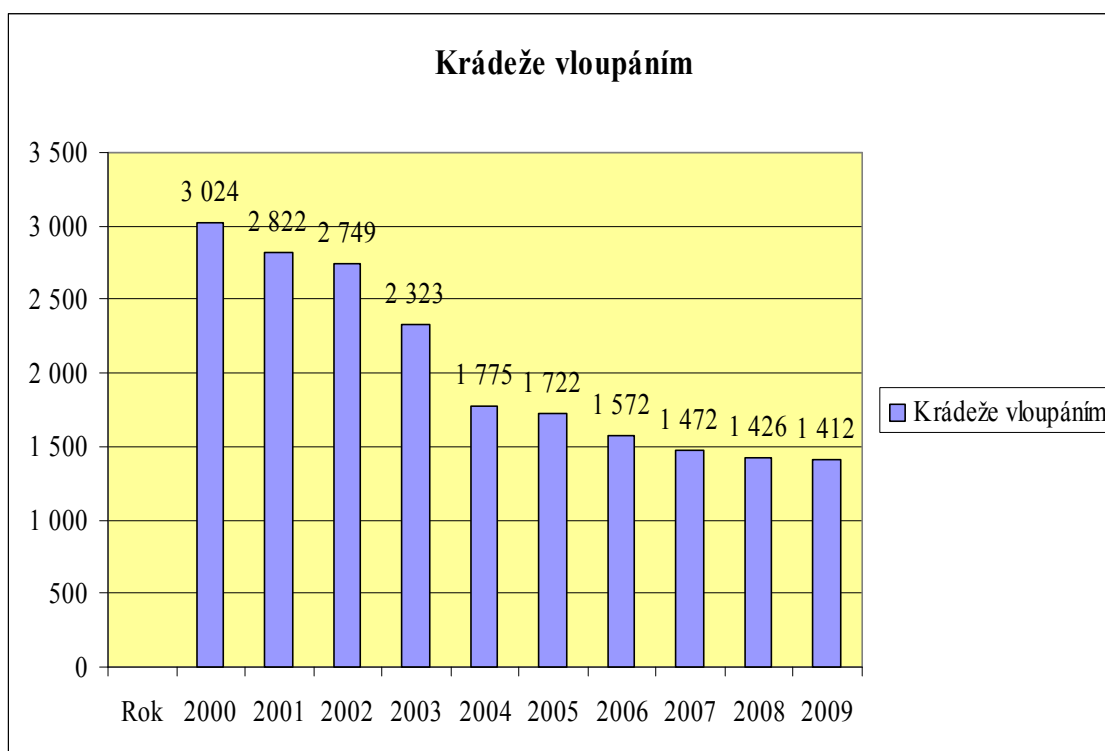
Graf č. 1

Tabulka č. 2

Krádeže vloupáním											
	Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Krádeže vloupáním		3 024	2 822	2 749	2 323	1 775	1 722	1 572	1 472	1 426	1 412

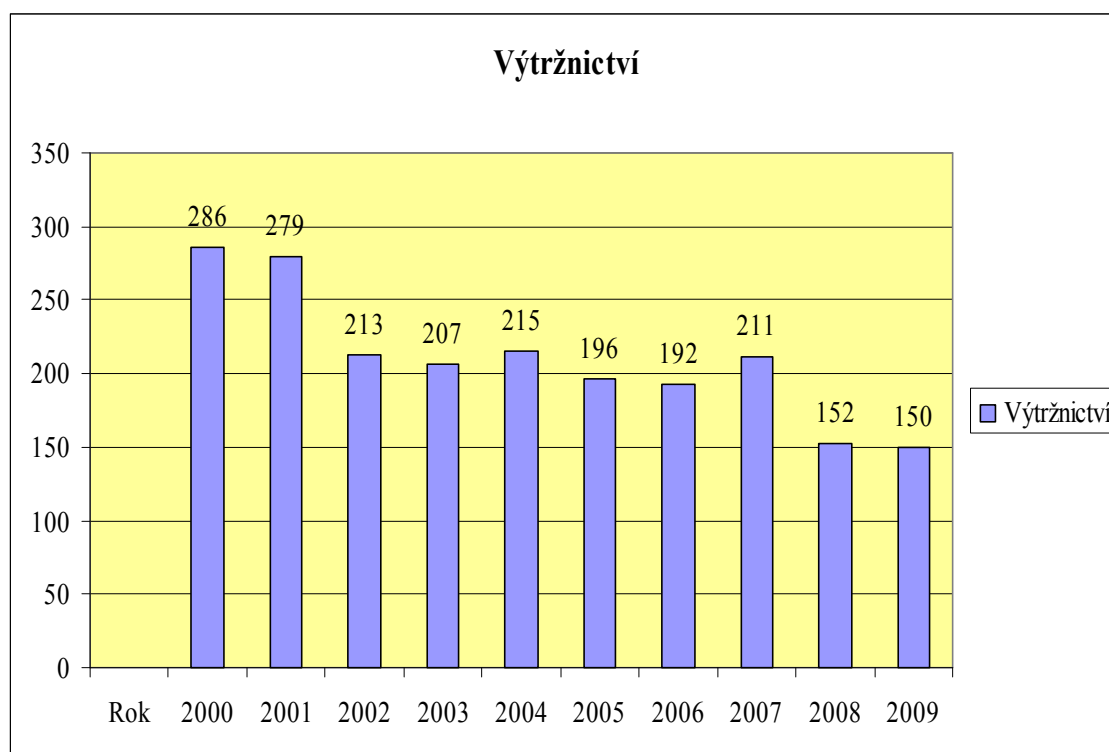
Graf č. 2

Tabulka č. 3

Výtržnictví											
	Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Výtržnictví		286	279	213	207	215	196	192	211	152	150

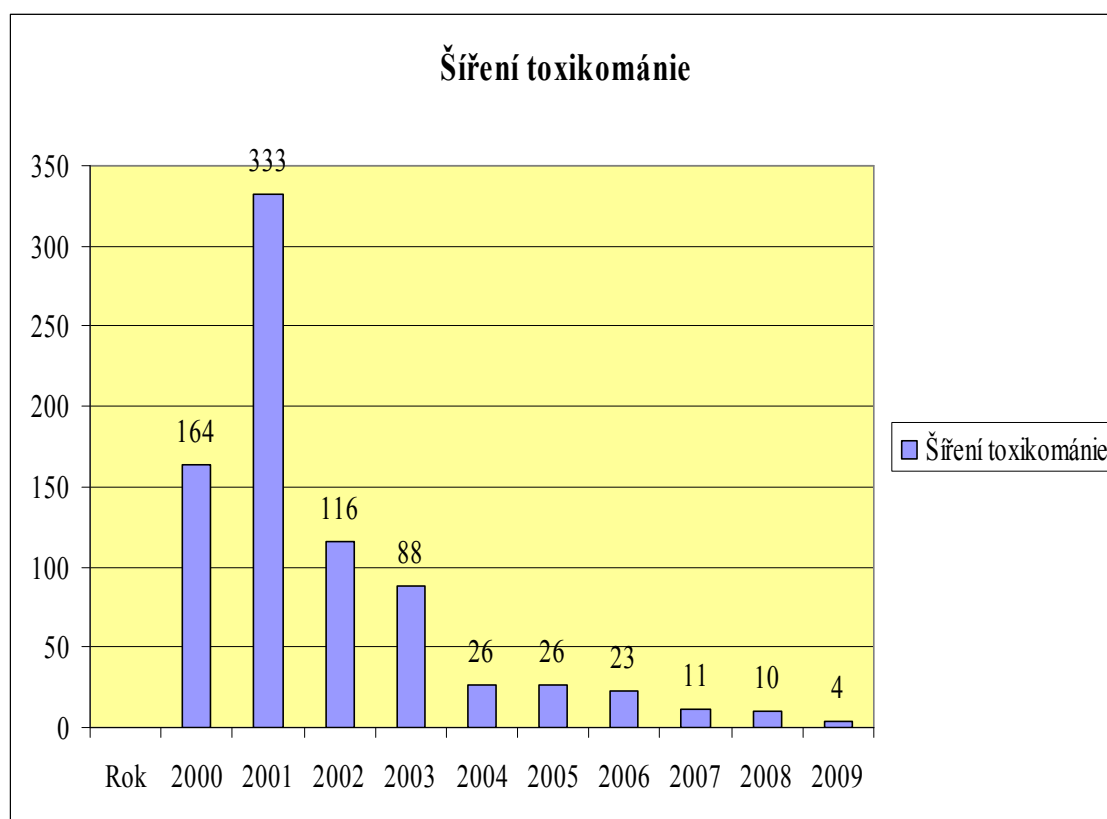
Graf č. 3

Tabulka č. 4

Šíření toxikománie											
	Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Šíření toxikománie		164	333	116	88	26	26	23	11	10	4

Graf č. 4

2.4 PŘEDPOKLÁDANÉ PŘÍČINY KRIMINALITY MADISTVÝCH

2.4.1 Biologické kriminogenetické teorie - historie

Významným představitelem zjišťování „degenerativních znaků“ příznačných pro „rodilé zločince“ (např. pověstné tvary ušních boltců) byl lékař C. Lombroso (konec 19. století). C. Lombroso byl zakladatel italské pozitivistické školy, orientovaný hlavně psychiatricky a antropologicky. Jako vězeňský lékař v Turínu vyšetřoval klinicky a antropologicky desetitisíce vězňů a zjišťoval u nich různé tělesné anomálie. Na základě analýzy dat a generalizace těchto svých vlastních pozorování a měření vydal v roce 1876 svoji základní monografii, kde koncipoval známý **typ „rozeného zločince“**. Hlavní charakteristiky jeho kriminálně antropologické teorie lze shrnout takto:

- zločinec se odliší od nedelikventního jedince řadou fyzických a psychických anomálií,
- jde o zvláštní odrůdu lidského druhu, je antropologickým typem, představuje určitý jev s rysy degenerace,
- zločinec představuje „atavismus“, regresi na primitivní „subhumánní úroveň“, zločinci jsou jacísi moderní „divoši“, kteří představují tělesný i duševní zvrát do raného stadia vývoje lidstva, do jeho fylogenetické minulosti, vystupují u nich určité fyzické a psychické znaky, které se pokládají dnes za vývojově překonané,
- zločinnost se dědí a vzniká z určité kriminální vlohy.

Tato jeho slavná teorie byla ovlivněna - mimo jiné - i Darwinovou koncepcí (1859), že existují jedinci, kteří se přibližují svým primitivním předkům více než jiní lidé. Lombroso charakterizoval i pachatele různých druhů trestné činnosti pomocí některých vnějších tělesných znaků (např. vrahové měli údajně skelný, chladný pohled, jejich oko bylo mnohdy podlité krví, měli velký, často orlí nos, silnou čelist, dlouhé uši, široké tváře, kudrnaté tmavé vlasy, řídký vous, úzké rty, velké špičáky).

Předpokládal také, že určitým anomálním tělesným znakům odpovídají též určité mentální vlastnosti (např. snížené vnímání bolesti, emocionální oploštělost, předčasná

sexuální reaktivita, lenost, defektní svědomí, nezdrženlivost, zvýšená ješitnost, sklon k abúzu alkoholu, zvýšená pohotovost k agresii, určitá „labilita vášní“, pověřivost, přecitlivělost na cokoli ve vztahu k vlastní osobě, které determinují antisociální jednání těchto osob (Novotný, Zapletal, 2008, s. 83-84).

Takto definované znaky byly jako rozlišující kritérium mezi delikventními a nedelikventními osobami v kontrolních studiích provedených začátkem 20. století na vojácích a studentech, zavrženy. Představa o degeneraci některých jedinců souvisela v 19. století s darwinovskou teorií o vývoji druhů přirozeným výběrem, která připouštěla, že někteří jednotlivci mají ke svým zvířecím předkům vývojově blíže než jiní (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 22).

Vedle typu „rozeného zločince“ Lombroso uznával ještě příležitostné zločince, zločince „z vášně“, kriminální epileptiky a morálně patologické delikventy.

Svá antropometrická šetření prováděl převážně pouze jednorázově na reprezentativních vzorcích vězňů, bez vyšetření kontrolních skupin nedelikventní populace. V dalších vydáních své hlavní monografie i v řadě dalších prací uznal již více kriminogeneticky působících společenských, ekonomických a přírodních činitelů (např. vliv alkoholismu, bídy, klimatu, výše cen obilí, podílu tehdejšího organizovaného zločinu mafiánského typu, celní politiky, bankovních praktik státu) (Novotný, Zapletal, 2008, s. 84).

Posledním představitelem těchto teorií byl americký antropolog Hooton, studující ve třicátých letech „degenerativní stigmata“ ve tvarech lebek zločinců (Matoušek, Kroftová, 2003).

Pak následovala dnes již opuštěná teorie Kretschmerovy typologie ze začátku našeho století. Německý psychiatr Kretschmer na základě analýzy mentálně patologických případů vytvořil svoji známou konstituční typologii. Vyšel z lidské konstrukce, a to ze souboru všech zděděných tělesných a duševních individuálních vlastností a formuloval tři základní tělesné (konstituční) typy, kterým odpovídají určité psychické vlastnosti široce pojatého temperamentu (prakticky ztotožněného s charakterem osobností).

K těmto třem typům patří typy:

- **pyknický (cyklotymní)** - se zavalitějším, krátkým tělem, kulatým a širokým obličejem a měkčím svalstvem,

- **astenický (leptosomní)** - charakterizovaný štíhlostí postavy, úzkými rameny, plochým hrudníkem, delšími končetinami se slabším svalstvem, podlouhlým obličejem a jiných,
- **atletický** - se silně vyvinutými kostmi a svalstvem, širokými rameny a hrudníkem.

Kretschmer přiřadil později ještě smíšený typ:

- **dysplastický** (s disproportionálními, abnormálními tělesnými dimenzemi).

Po provedeném výzkumu na 4414 kriminálních jedincích dospěl k těmto výsledkům:

- kriminalita i recidiva jedinců „**pyknického**“ typu je nižší a jejich schopnost resocializace je - ve srovnání s ostatními typy - vyšší, nejvíce páchají trestný čin podvodu,
- pachatelé „**astenického**“ typu páchají převážně majetkovou trestnou činnost, zejména krádeže a podvody,
- pachatelé „**atletického**“ typu převažují u násilných deliktů sexuální i majetkové povahy (například loupeže),
- pachatelé „**dysplastického**“ typu mají sklon převážně k mravnostním deliktům, ale páchají i násilnou kriminalitu (Novotný, Zapletal, 2008, s. 88).

Tato teorie doznívala ve čtyřicátých letech 20. století v USA v teoriích Scheldonových (Matoušek, Kroftová, 2003).

2.4.2 Studium dědičnosti delikvence - současnost

Systematické studium dědičnosti delikvence, jež má význam dodnes, začíná až v našem století Goddardovým **genealogickým zkoumáním** amerických rodin, v nichž se vyskytlo delikventní chování. Tyto práce již začaly vliv dědičných faktorů na delikventním chování potvrzovat, i když je viděli jako projev „vrozené slabomyslnosti“, což bylo vysvětlení opřené o vyšetřování zkoumaných osob tehdy vznikajícími

intelligenčními testy a stále ještě blízce příbuzné teoriím o degenerativních znacích (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 22).

Naopak Novotný, Zapletal tvrdí, že delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná například za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohové samy o sobě nedovedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetická vlohová jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vlohová snižuje, respektive zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí.

Studie dědičnosti jsou obvykle podnikány na dospělé populaci. Dědičnost zločinnosti mládeže je méně výrazná než dědičnost zločinnosti dospělé populace. Důvodem je mimo jiné „krátká doba“ k projevení genetické vlohové a pravděpodobně i silnější vliv sociálních faktorů během dospívání (Novotný, Zapletal, 2008).

Klasickým postupem při studiu genetických vlivů jsou **studie dvojčat**, porovnávajících výskyt určitého znaku mezi skupinou jednovaječných a dvojvaječných dvojčat (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 23).

Dalším zajímavým tématem co se týče studia dědičnosti kriminálního chování jsou **adopční studie**, čili studie dětí, jež byly krátce po narození svěřeny do péče adoptivních rodičů (Matoušek, Kroftová, 2003).

Novotný, Zapletal tvrdí, že v této kategorii je nejvíce citovanou studií práce Hutchings a Mednick - 1977, Mednick a Volavka - 1980. Děti, jejichž adoptivní nebo biologický otec (eventuálně oba) spáchali nebo nespáchali trestný čin (například pokud nebyl ani biologický, ani adoptivní otec delikventní), byla zjištěna kriminalita u 10,5% jejich synů, pokud byl delikventní jen adoptivní otec, zvýšila se kriminalita synů pouze o 1%, pokud však byl delikventním biologický otec, „vyhoupla“ se tato kriminalita synů žijících v adopci na 21,5% a pokud byli oba otcové delikventními, vzrostl podíl kriminality těchto synů na 36,2%.

Z těchto výsledků učinili Mednick s Gabrielim (1983) závěr, že kriminalitu „predeterminuje“ genetická predispozice, dědičně podmíněný sklon nebo náchylnost ke kriminálnímu jednání. Tento výklad však vzbuzuje pochybnosti. Jde zejména o to, zda se geneticky nevysvětluje to, co může mít sociální kořeny (Novotný, Zapletal, 2008).

Britským vědcům se podařilo zjistit, že některé geny hrají roli ve spáchání zločinu či nikoliv. Gen označený jako MAO-A je schopný v organismu řídit produkci speciálního enzymu, který likviduje mozkové procesy, vedoucí k agresi a tedy nepřímo i ke kriminalitě (časopis Policista, 6/2008).

Disponujícím konstitučním faktorem je i pohlaví jedince. Muži se podle dostupných statistik dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy, o to ve všech dobách, nezávisle na své příslušnosti k etnické skupině i nezávisle na druhu činnosti (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 33).

Čírtková přináší současná data ilustrující tento rozdíl v zemích Evropské unie. V policejních statistikách stíhaných osob je průměrný poměr mužů k ženám 4:1. Před soudem stane šestkrát více mužů než žen. Poměr uvalených trestních vazeb je 20:1 a ve výkonu trestu je poměr mužů a žen 30:1 (Čírtková, 2004).

Rozdíl v mírách chlapecké a dívčí kriminality je připisován vrozeně vyšší agresivitě chlapců. Myslíme tím agresivitu přímou, neslovní, jež by mohla být ovlivňována mužským pohlavním hormonem testosteronem, který působí nejen na fungování mozku, ale i na utváření těla. Dívky bývají pod větší kontrolou ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých než chlapci, takže mají více příležitostí vštípit si zábrany k protispolečenskému chování. Vrstevnické vazby na partu pro ně nemají takový význam jako pro chlapce. Naopak vazby na rodinu jsou u nich nesporně pevnější (Matoušek, Kroftová, 2003).

Do tohoto směru lze zařadit i teorii o úzkém vztahu **abnormální chromozomální struktury jedince** s jeho kriminálním jednáním. Představitelé tohoto pojetí soudí, že chromozomální anomálie s přespočetným pohlavním chromozómem Y u mužů (tak zvaný 47-XYX syndrom) vede u postiženého jedince nejen k nadměrnému růstu, ale i k postižení mozku - zjišťovanému pomocí abnormálního elektroencefalografického záznamu - , které se projevuje zpravidla nezralostí osobnosti, sníženým intelektem, zvýšenou agresivitou i zvýšeným rizikem protispolečenského jednání. Určitou dobu se dokonce mluvilo o objevu „chromozómu vrahů“.

Z jiného aspektu přistoupili k výkladu vzniku kriminálního jednání stoupenci tak zvané **endokrinologické teorie**. Ti se pokusili etiologicky spojit kriminální jednání jedince s poruchovou činností jeho soustavy žláz s vnitřní sekrecí, které prostřednictvím centrálního nervového systému negativně ovlivňují temperament, zvláště emocionalitu,

a tak působí v jistých případech kriminogeneticky. U delikventně jednajících mladých mužů je nápadně často nalézáno zpomalení alfa rytmu, který koordinuje bdělou aktivitu mozku (Novotný, Zapletal, 2008, s. 89).

I reaktivita autonomního nervového systému (ANS) je u delikventně jednajících lidí pravděpodobně v průměru jiná než u lidí dodržujících právní normy. Některé psychofyziologické výzkumy zjistily, že delikventně jednající osoby mají úroveň základního nabuzení (arousalu) ANS nižší. To by mohlo jednak vysvětlovat, proč se u nich „neuchytily“ výchovné vlivy, jednak by se tím dala zdůvodnit jejich potřeba silnějších, vzrušujících zážitků, jež by jejich ANS vybudily na běžnou úroveň (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 29).

Večerka tvrdí, že v anamnézách delikventních osob se často objevují biochemické a fyziologické poruchy v ontogenetickém vývoji. Souhrnně bychom je mohli označit jako rané poruchy a poškození CNS. Významnou úlohu ve vztahu k delikventnímu chování mají vybrané poruchy chování a emocí. Jedná se zejména o poruchy chování související s tak zvanou minimální mozkovou dysfunkcí (MMD), dále jsou to pak především problémy související s hyperkinetickými poruchami – jedná se o syndrom hyperaktivity Attention Deficit Hyperaktivity Disorder - ADHD (Večerka a kol., 2000, s. 12).

K tomuto syndromu, jak zjistili Matoušek, Kroftová, patří změny nálad, impulzivita chování a nápadná neobratnost, nedostatek koordinace a zábran je patrný nejen v pohybové aktivitě těchto dětí, ale i v řeči – děti bývají charakterizovány jako neposedné a neustále mluvící (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 27).

Dlouhodobé sledování hyperaktivních dětí ukazuje, že jejich potíže nemizí v období dospívání, jak ráda tvrdila starší medicína, psychologie a pedagogika. Tyto děti mají v dospívání i v dospělosti větší potíže v adaptaci na společenské prostředí než ostatní děti. Syndrom hyperaktivity je spojován s takovými znaky chování adolescenta, jako jsou impulzivita, agresivita, záchvaty vzteku a snížené sebehodnocení. Několik desítek procent těchto dětí je v dospělosti klasifikováno psychiatry jako anomální nebo psychopatické osobnosti. A v každém vzorku delikventně se chovající mládeže, který je z tohoto hlediska studován, se najde několikrát víc hyperaktivních jedinců než v kontrolní skupině. Nové studie udávají 16-30% hyperaktivních jedinců v sestavách mladistvých přestupníků zákona, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni ve výchovné instituci (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 29).

2.4.3 Psychické faktory

Fischer uvádí, že značná pozornost je dlouhodobě věnována úrovni mentálních schopností. Vzhledem k značné genetické podmíněnosti lze tento faktor považovat spíše za vrozený. Mezi delikventní populací můžeme samozřejmě nalézt osoby s inteligencí na škále od mentální retardace až po genialitu. Můžeme ale konstatovat, že se kriminálního chování obecně dopouštějí jedinci, jejichž rozumové schopnosti jsou nižší. S nižšími rozumovými schopnostmi souvisí nižší schopnost posoudit danou situaci, zvážit důsledky vlastního jednání (Fischer, 2006).

Další příčinou kriminality mladistvých mohou být i vrozené osobnostní dispozice, jak zjistili Matoušek, Kroftová - psychopatie je většinou psychiatrických škol pojímána jako trvalá, vrozená osobnostní dispozice, která staví člověka mimo normu. Mezi normou a psychopatií se ještě někdy rozlišují **akcentované osobnosti a anomální osobnosti**. Psychopatie, případně i oba další typy odchylek od normy, jsou diagnostikovány u pachatelů trestné činnosti velmi často. U mladistvých je ovšem nesnadné odlišit povahové změny vyvolané bouřlivěji probíhajícím dospíváním od stálých povahových rysů, případně od projevů procesuálního psychického onemocnění. Tentýž symptom – např. nápadně klackovitě, obhroublé chování – může být projevem, jenž po dosažení dospělosti beze stopy zmizí, může být i prvním příznakem začínající hebefrenní formy schizofrenie (hebefrenní znamená podobající se dospívání). Hlavním kritériem při diagnostikování psychopatie je stálá, od dětství se projevující nerovnováha ve skladbě osobnostních vlastností, takže některé jsou nápadně vyvinuté, případně některé nápadně chybí. Nositel této poruchy má kvůli ní opakované stereotypní konflikty v sociálním prostředí, okolím je považován přinejmenším za podivína.

Starší klasifikace psychopatií rozlišovaly nejméně desítku diagnostických jednotek, přičemž u lidí s delikventním chováním byly nejčastěji shledávány diagnózy psychopatie anetické, psychopatie nezdrženlivé a psychopatie explozivní. U nás nyní platná 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí uvádí následující druhy u osobnostních poruch, jež mohou mít vztah ke kriminálnímu jednání:

Disociální poruchu osobnosti, Emočně nestabilní poruchu osobnosti (s podtypem Impulzivní poruchy) a Smíšenou poruchu osobnosti. Vedle toho tato klasifikace obsahuje skupinu **Návykové a impulzivní poruchy**, do níž jsou řazeny:

patologické hráčství, patologické zakládání požárů a patologické kradení (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 31).

Disociální porucha osobnosti (F60.2)

Jedinci hledají uspokojování svých potřeb bez svědomí. Mezi jejich chováním a převládajícími sociálními normami dochází k rozporu. Nedokážou udržet trvalý vztah a snadno kořistí na druhých. Již od dětství často kradou, lžou, týrají slabší vrstevníky nebo zvířata, toulají se, chodí za školu, vytvářejí asociální party, mají problémy s autoritami. V dospělosti se často projevují promiskuitou, kriminálním chováním a zneužíváním druhých.

Mívají velmi nízkou frustrační toleranci a nízký práh pro výbuchy agresivity a násilí. Chybí jim soucit a empatie. Mají problém odložit potěšení nebo ukojení. Za všechny nezdary obviňují druhé a své konfliktní jednání omlouvají a racionalizují. Typická je u nich lhostejnost ke společenským pravidlům, závazkům, morálce, zvykům, nedostatek citu a chladný zájem. Nemívají pocity viny. Svůj problém chápou jako neschopnost druhých lidí akceptovat je nebo jako snahu omezit je ve svobodě. Disociální porucha osobnosti je také často spojená s abúzem návykových látek (Praško, 2009).

Emočně nestabilní porucha osobnosti (F60.3)

Projevuje se emoční nestálostí a impulzivitou. Schopnost plánovat si věci dopředu bývá malá. Výbuchy silné zlosti mohou vést k násilí nebo „explozivnímu“ chování. U **impulzivního typu** převažuje emoční nestálost a nedostatečná kontrola impulzivity. Běžné jsou výbuchy násilí nebo hrozivé chování, zvláště je-li jedinec ostatními kritizován. U **hraničního typu** jsou přítomny některé charakteristiky emoční nestálosti, a navíc má pacient nejasné nebo narušené představy o sobě samém, cílech a vnitřních preferencích (včetně sexuálních). Mívá chronické pocity prázdnoty, které střídají prudké změny efektivity a sebehodnocení. Excesivní pokusy vyhnout se opuštěnosti mohou vést k sebevražděným výhrůžkám nebo sebepoškozujícím činům - pálení cigaretou, pořezání kůže ostrým předmětem, bušení končetinou nebo hlavou do zdi a podobně.

Rovněž se může dostavovat deprese, poruchy příjmu potravy či rozvoje závislosti na návykových látkách (Praško, 2009, s. 242).

Patologické hráčství

Je v posledních letech v popředí zájmu odborné i laické veřejnosti. Spočívá v častých opakovaných epizodách hráčství, které dominují v životě jedince na úkor sociálních, materiálních, rodinných a pracovních hodnot a závazků.

Patologickým hráčstvím většinou velmi trpí rodina postiženého, je spojeno s rizikem sebevraždy. K dalším rizikům náleží dluhy, zanedbávání práce a povinností, nelegální způsoby získávání peněz, sociální izolace, vyšší riziko rozvoje závislosti na alkoholu a jiných návykových látkách (Svoboda, 2006, s. 260).

Smolík zjistil, že méně časté, ale z hlediska kriminality zvláště společensky nebezpečné jsou poruchy sexuální preference (somasochismus, sadismus, pedofilie apod.) Bývají charakterizovány sexuálními impulzy, fantaziemi nebo praktikami, které jsou neobvyklé, deviantní nebo bizarní. Deviantní počiny jsou zpravidla spojeny se sexuálním vzrušením v dětství a následným podmiňováním. Nárůst deviantního chování následuje po stresu, úzkosti nebo při depresi (Smolík, 1996).

Nakonečný uvádí, že význam mají vrozené dynamické vlastnosti osobnosti, souhrnně označované jako temperament. Projevují se v chování, v reakcích na podněty. Vyšší pravděpodobnost k poruchám chování, tedy i k delikvenci, má jedinec s cholerickým laděním (emočně labilní extrovert). Je silně vzrušivý, má sklon k výbuchům hněvu a k agresi, těžko se ovládá a reaguje často impulzivně a nerozvážně. Často reaguje bez zábran (Nakonečný, 1996).

2.4.4 Sociální faktory

K trendu vzrůstající kriminality přispívá nedostatečná sociální síť, společně s anonymitou, frustrací velkých skupin obyvatel, jež negativně poznamenává dorůstající děti a mládež. Přírozeným důsledkem je pak sociálně deviantní chování, kriminální jednání či jiná sociální patologie se jeví jako normální reakce na zmíněné vnější

okolnosti. Kořeny kriminálního chování hledáme již v zanedbané výchově, ve špatném postavení v rodině, vzdělání, následném uplatnění a mnoha dalších okolnostech ovlivňujících osobnost potencionálního pachatele trestné činnosti, jakými je například sociální zázemí, kulturní a společenské postavení, ekonomické nároky společnosti s následně vznikajícím tlakem na hmotné zabezpečení životních potřeb a jejich dostupnost. Toto stupňující se napětí může být příčinou deprese, deziluze, frustrace, zklamání, roztrpčení, vzteku a následné deformace osobnosti (Netík, Netíková, 1997).

Významným sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří vzorce chování je bezesporu rodina.

Novotný, Zapletal se domnívají že, asociální či antisociální projevy mladého člověka mají závažnou souvislost s poruchami **rodinného prostředí**. Obecně lze konstatovat, že ať již z jakéhokoliv důvodu – nestabilní rodinné zázemí vytváří rizikové předpoklady kriminální kariéry dítěte. Orientační rodina jako celek i působení jednotlivých členů sehrávají totiž významnou úlohu při primárním formování jedince. Při socializaci dítěte má těžko zastupitelnou roli nejen matka dítěte, ale i role otce je obtížně suplovatelná. Podobně absence sourozenců (či jejich neúměrný počet vzhledem k možnostem rodiny) či prarodičů má pro vývoj jedince zásadní význam.

Rodina je obvykle prvním sociálním prostředím a systémem, s kterým se dítě setkává. Proto je nesmírně důležité, jaké kvality tato rodina je, do jaké míry je schopna přiměřeně zajistit s věkem se měnící fyzické a duševní potřeby dítěte, rozvíjet jeho vrozené schopnosti a tlumit negativní sklony. Dítě má již od narození potřebu být ochraňováno, být stále v dosahu rodičů a separace od nich mu působí značná traumata. Přeje si mít své stálé a stabilní rodinné zázemí, jistotu vazeb, hodnot a rolí (Novotný, Zapletal, 2008, s. 468).

Charakter rodinného zázemí je do značné míry určen způsobem jeho vzniku, **připraveností či nepřipraveností rodičů na výchovné poslání**. Rodiče pozdějšího delikventa vstupují do manželství (nebo do obdobného způsobu soužití) často po velmi krátké známosti, která neumožňuje dostatečné vzájemné poslání, vytvoření soudržných kooperativních vazeb. V anamnéze mladistvých delikventů se často objevuje faktor relativně nízkého věku rodičů při vstupu do manželství. Vznik rodiny bývá často

náhodný, pod vlivem pouhé krátkodobé sexuálně podbarvené známosti partnerů. resp. na základě neplánovaného těhotenství (Novotný, Zapletal, 2008, s. 469).

Nechtěné dítě je ve svém vývoji již před narozením ovlivňováno duševní nepohodou stresované matky, po porodu pak vyrůstá často v neklidném, nestabilizovaném prostředí. Z hlediska mladé rodiny je narození dítěte zátěžovou situací, která vystavuje nepevné předivo vztahů a očekávání mezi partnery závažné zkoušce. Mnohé mladé rodiny (pokud vůbec byly založeny) se brzy rozpadají, dítě vyrůstá v neúplné rodině. **Nepřítomnost mužského či ženského vzoru** je často spojována s neadekvátním sociálním vývojem mladého člověka (tamtéž).

Taktéž **příchod nového partnera do rodiny** bývá z hlediska dítěte zátěžovou situací. Je tomu zvláště tehdy, jestliže nový vychovatel není schopen zvládnout pozvolné navazování kontaktu s dítětem, sladit své záměry se skutečnými potřebami dítěte, vcítit se do jeho dosavadního životního zázemí.

Někdy se ovšem v anamnézách mladých pachatelů objevuje **výchovné zanedbávání**, jež může být způsobeno nejen zjevným nedoceněním rodičovských povinností, ale i např. přílišnou - i společensky pozitivní - angažovaností obou rodičů či přílišnou ekonomickou aktivitou, jež jim nedovoluje soustavnou a patřičnou pozornost socializaci dítěte (Novotný, Zapletal, 2008).

Kriminální kariéra mladého člověka bývá spojena s celou řadou dalších **zátěžových sociálněpatologických jevů**, které se vyskytují v jeho orientační rodině. Máme zde na mysli především alkoholismus a jiné toxikomanie, prostituční nebo výrazně promiskuitní jednání rodičů, sourozenců a dalších osob z nejbližšího sociálního okolí (tamtéž).

Také děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování. I konflikty dítěte se sourozenci předpovídají vyšší riziko delikvence (Matoušek, Kroftová 2003).

Zvláštní kategorii tvoří děti, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly. Byly vychovávány v **kolektivních institučních zařízeních**, obvykle prošly celou sérií náhradních domovů. Tyto v pravém smyslu deprivované děti mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy a nalézat v nich uspokojení, mají i oslabený smysl pro, civilní (rozuměno: neústavní) realitu. Jejich delikventní chování během dospívání a časně dospělosti může být někdy projevem naivity a „vrstevnického vidění světa, které

neměli možnost korigovat v dlouhodobém vztahu k respektovanému dospělému a také ve vztahu k mimoústavním institucím. Jejich adaptace na ústav je samozřejmě lepší než adaptace na samostatný život mimo ústav, proto pro ně může být vazba i vězení vlastně známým prostředím, které nevědomky upřednostňují před náročnou samostatností života na svobodě (Matoušek, Kroftová, 2003).

2.4.5 Vrstevnické skupiny a party

V anamnézách delikventních jedinců se velmi často objevuje jako další faktor vliv spoluvrstevnických skupin a part. Ten značně ovlivňuje jejich tendence k asociálním a antisociálním formám chování. Často se jedná o kombinaci s negativním rodinným vývojem, někdy i školní neúspěšností. V partě dochází k uspokojování potřeb sounáležitosti a seberealizace, ke kterému v rodině i v normálním školním prostředí nedochází. Příslušnost ke skupině s asociálními nebo antisociálními vzorci chování značným způsobem zvyšuje riziko identifikace jedince s těmito nežádoucími způsoby života a následného rozvoje poruch chování včetně chování kriminálního. K prvním poruchám chování dochází již ve školním věku, v adolescence věku nabývají poruchy chování větší společenské nebezpečnosti. V partách se často objevují různé sociálně patologické jevy. Velmi častou primární příčinou následné delikvence je zneužívání drog. V tak zvaných závadových partách se také samozřejmě objevují již kriminální činy primárně. Většinou jsou to krádeže, ale také rvačky, násilí, vandalismus a podobně (Fischer, Škoda, 2009, s. 161).

Dalším významným sociálním faktorem je dále dosažená úroveň vzdělání a sní se snoubící postavení ve společnosti. Pachatelé kriminálního chování dosahují obecně nižší úrovně vzdělání a často se seberealizují z hlediska společenského postavení v nižších sociálních vrstvách.

S nízkou úrovní kvalifikace souvisí další faktor, který můžeme považovat z hlediska delikvence za negativní. Tito jedinci bývají častěji, opakovaně a dlouhodobě nezaměstnaní. S chybějící kvalifikací souvisí chybějící pracovní dovednosti, zkušenosti a návyky.

Mezi sociální faktory, které jsou významné pro vznik kriminálního chování, patří otázka trávení volného času. Statisticky významně vyšší počet delikventních osob se

rekrutuje z městského prostředí. Důvodem je především vyšší anonymita a často nedostatečná sociální kontrola. Častěji ke kriminalitě dochází ve specifických městských částech, jedná se zvláště o sídliště nebo vylidněné městské části (specifické lokality). Vyšší míra kriminality vzniká ve městech průmyslového charakteru a v oblastech s vyšší mírou migrace obyvatel (Fischer, Škoda, 2009).

2.4.6 Školní prostředí jako rizikový činitel

Živnou půdou pro šikanování ve třídě může být i učitelův nezájem či agresivita. Učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu nedostačivý a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztrestně napadat. Vyšší riziko sociálního selhání mají děti, respektive podskupiny dětí špatně ve škole prospívající, s vyšším potenciálem agresivity, s vlastní subkulturou „odpojenou“ od vlivu učitele a školy, respektive napojenou na potenciálně asociální vlivy (na herny, na zdroje alkoholu a drog, na kriminální gangy a tak podobně).

Matoušek, Kroftová (2003) uvádí, že pro vývoj dítěte může být kritická i schopnost učitele zvládat „neklid“, „nekázeň“, a „nezájem“ dětí takovým způsobem, aby nebyl poškozován dobrý vztah k učiteli ani jejich sebehodnocení.

2.4.7 Kriminální chování mladistvých

Často zkoumaným jednotlivým znakem osobnosti, o němž se předpokládá, že se podílí na kriminálním chování mládeže je **impulzivita**, čili opačně vymezeno **schopnost odložit uspokojení**. Tento znak souvisí nepochybně se syndromem hyperaktivity.

Většina delikventně jednajících lidí má negativní sebehodnocení. Neváží si sami sebe a sami sobě si nepřipisují hodnotu, případně – v mírnějších formulacích – nemají o své hodnotě jasnou představu a jejich sebehodnocení je zmatené, plné protikladů.

U menší podskupiny delikventně jednajících mladistvých je naopak zjišťováno sebehodnocení nerealisticky zvýšené, jež je dáváno do souvislostí s vysokou pohotovostí k agresivní obraně vlastní osoby (Matoušek, Kroftová, 2003).

Cestu ke kriminálnímu chování otevírá nedostatek vypěstovaných zábran, slabé rozlišování mezi „dobrem“ a „zlem“, způsob kognitivní reflexe světa, impulzivita a další osobnostní činitelé v úzké součinnosti.

2.5 PROGRAMY K NÁPRAVĚ

Zvýšení kriminality se projevuje především na pozadí hlubších společenských změn. Před listopadem 1989 se prevencí zabývala především **prokuratura**. V 80. letech probíhaly snahy převést prevenci na místní úroveň, ovšem po listopadu se dosavadní velmi formální systém rozpadl a **vznikla řada nových orgánů** a institucí, převážně **nevládních**, rozšiřující preventivní základnu. V současnosti je snaha převést těžiště prevence na místní úroveň – **obcí a měst**. Odpovědnost za vytváření systému prevence nese **Republikový výbor pro prevenci kriminality**.

V České republice je Republikový výbor pro prevenci kriminality vrcholným státním orgánem prevence zřízeným v roce 1993, v němž zasedají zástupci všech zainteresovaných ministerstev a zástupci Meziresortní protidrogové komise. Předsedá mu ministr vnitra. Republikový výbor disponuje státními prostředky na podporu komplexních preventivních programů na místní úrovni. Jednou z podmínek přidělení grantu na prevenci kriminality je zřízení funkce manažera preventivních programů (Matoušek, Kroftová, 2003).

Úkoly RVPPK a jeho členů v letech 2008 až 2011

RVPPK

- zajišťování, koordinace a realizace strategie prevence kriminality,
- vytváření podmínek pro rozvoj systémů prevence kriminality,
- rozvíjení mezinárodní spolupráce v oblasti prevence kriminality,
- rozvíjení mediální politiky v oblasti prevence kriminality a realizování mediálních kampaní k aktuálním tématům.

V současné době se mezinárodní aktivity České republiky v oblasti prevence kriminality soustřeďují na spolupráci v rámci **Evropské unie**, a to prostřednictvím EUPCN (Evropská síť prevence kriminality). Česká republika se aktivně podílí i na aktivitách **Organizace spojených národů** (Úřad OSN pro drogy a kriminalitu UNODC,

Komise pro prevenci a trestní soudnictví, Program bezpečnějších měst UN-Habitat) a **spolupracuje s dalšími mezinárodními organizacemi** jako je ICPC (mezinárodní centrum pro prevenci kriminality), EFUS (Evropské fórum pro bezpečnost ve městech) a EUROCITIES.

2.5.1 Prevence kriminality

Prevence kriminality je definována jako ofenzivní strategie boje s trestnou činností. Z toho jednoznačně vyplývá, že účinnost přijatých opatření a hlavně udržitelnost dosažených pozitivních výsledků je podmíněna dobrou přípravou a kvalitním plánováním a průběžným vyhodnocováním. To je také důvod, proč vláda ČR přijímá od roku 1999 střednědobé strategické materiály pro oblast prevence kriminality, které zaručují kontinuitu realizace preventivní politiky státu, její zkvalitňování a usměrňování podle vývoje trestné činnosti a potřeb praxe.

Prevence kriminality zahrnuje:

- **sociální opatření** - zabývají se sociálními a ekonomickými problémy, zaměřují se na ohrožené jedince a jejich rodiny, na skupiny obyvatel a rizikové lokality s cílem změnit nepříznivé socioekonomické prostředí,
- **situační opatření** - nasazování technických opatření včetně urbanistického plánování z hlediska potřeb bezpečí občanů,
- **informování občanů a jejich aktivizace** - zprostředkování informací a o bezpečnostní situaci, cílem je zapojování občanů do aktivního způsobu zvyšování vlastní bezpečnosti i bezpečí svého okolí,
- **budování realizačních kapacit** - posilování systémů prevence kriminality včetně podmínek pro realizaci národních, regionálních a lokálních preventivních strategií a zajištění jejich finanční podpory.

Hlavní cílové skupiny, na které se preventivní působení zaměřuje, lze charakterizovat jako skupiny ohrožené sociálně patologickými jevy, případně s

kriminální zkušeností. Sem zejména patří mládež, skuteční či potencionální pachatelé a oběti trestných činů. K řešení problémů týkající se kriminality zpracovává Ministerstvo vnitra i resorty zastoupeny v Republikovém výboru pro prevenci kriminality řadu samostatných koncepčních materiálů. Tento výbor byl založen v roce 1993. V roce 1996 byly poprvé na prevenci kriminality vyčleněny finanční prostředky (150 mil. Kč), hlavním pilířem preventivní činnosti se stal **Program prevence kriminality na místní úrovni**, který je realizován samosprávami obcí za přispění státní účelové dotace. Hlavní charakteristikou období 1996 - 2007 bylo budování systému prevence kriminality včetně jeho organizačního, personálního, informačního i finančního zabezpečení.

V letech 1996 - 2003 byly realizovány programy zpočátku pouze ve větších městech s počtem obyvatel nad 30 tisíc, od roku 1999 i v menších městech. Za dobu trvání programu bylo celkem podpořeno více než 4000 projektů prevence kriminality ve 230 obcích a 8 krajích státní účelovou dotací blížící se částce 900 mil. Kč.

Od roku 2004 do současnosti je realizován program Partnerství, který umožňuje podporovat preventivní aktivity i v malých obcích - počet obyvatel nehraje roli, klíčový je rozsah bezpečnostního problému. Od roku 2006 se do realizace Programu zapojily také kraje.

2.5.2 Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011

Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011 navazuje na předcházející strategie a klade si za cíl dále zvyšovat pocit bezpečí občanů a snižovat míru a závažnost trestné činnosti. Vláda v ní definuje základní priority, principy a okruhy prevence kriminality a představuje doporučený rámec pro tvorbu a uskutečňování strategií prevence kriminality všech článků veřejné správy na úrovni ústředních správních úřadů, krajů a obcí.

Priority Strategie spočívají ve snižování majetkové a násilné kriminality, v eliminaci kriminálně rizikových sociálně patologických jevů, v omezování příležitostí k páchání trestné činnosti, ve zvyšování rizika pro pachatele, že bude dopaden.

Cílovými skupinami, jimž bude věnována zvýšená pozornost, je mládež ohrožená sociálně patologickými jevy nebo již s kriminální zkušeností, prvopachatelé trestných činů, recidivisté a sociálně vyloučené komunity.

2.5.3 Cílové skupiny

pachatelé - mládež, mladí dospělí, recidivisté, pachatelé se základním vzděláním, vyučení a pachatelé bez jakékoliv kvalifikace,

oběti - dětské oběti především mravnostní, násilné a majetkové trestné činnosti, oběti domácího násilí, oběti rasově, národnostně nebo nábožensky motivovaných trestných činů,

rizikovní jedinci v postavení potenciálních pachatelů nebo obětí - predelikventní mládež a děti, rodiny dětí s poruchami chování, sociálně vyloučení jedinci a skupiny, osoby se zdravotním postižením a sociálním handicapem, osaměle žijící osoby, cizinci a jiní.

2.5.4 Úkoly jednotlivých ministerstev v prevenci kriminality

Ministerstvo vnitra

- zajišťování rozvoje systému prevence kriminality (i na krajské a městské úrovni),
- integrace Policie ČR do preventivních systémů na všech úrovních,
- rozvíjení spolupráce s obecní policií v oblasti prevence kriminality a zvýšení kompetence ministerstva vnitra z hlediska metodického vedení obecních policií v oblasti prevence kriminality,
- pokračování v medializaci úspěšných preventivních aktivit a informačním působení na formování postojů veřejnosti k vlastní bezpečnosti a k veřejnému pořádku, včetně zkvalitňování informačního systému v resortu,
- pokračování v aktivitách, které vyplývají z účasti ČR v mezinárodních organizacích, rozvíjení bilaterální spolupráce a prezentování systému prevence kriminality v zahraničí.

Ministerstvo spravedlnosti

- posilování prevence recidivy kriminálního chování osob vykonávajících

nepodmíněný trest odnětí svobody, osob držených ve vazbě,

- realizování programů přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, posilování spolupráce Vězeňské služby a Probační a mediační služby tak, aby bylo vyvinuto společné úsilí k začlenění pachatelů zpět do společnosti, k podpoře obětí trestné činnosti, k prevenci kriminality a ochraně společnosti,
- pokračování v již započatých aktivitách, týkajících se prevence kriminality u dospělých i mladistvých pachatelů a směřujících k integraci pachatelů zpět do společnosti,
- realizování výzkumu prevence kriminality a sociálně patologických jevů s důrazem na problematiku dětí a mladistvých,
- zaměření vzdělávacích aktivit na problematiku trestné činnosti mládeže.

Ministerstvo práce a sociálních věcí

- zohledňování informací a dat z krajských střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb, a to i v oblasti služeb sociální prevence a i na jejich základě, zpracování priorit Národního střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb,
- mapování situace ve výskytu a řešení výchovných problémů u dětí a mladistvých z pozice orgánů sociálně právní ochrany dětí,
- iniciování meziresortní spolupráce a řešení problematiky útěků dětí a mladistvých z ústavů,
- vytvoření informačních materiálů k práci dětmi s výchovnými problémy,
- rozvíjení spolupráce orgánů sociálně právní ochrany dětí s Probační a mediační službou, soudy, Policií ČR a lékaři.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

- zajišťování primární prevence,
- podporování dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, podporování vzdělávacích aktivit mládeže,
- zajišťování prevence kriminality u rizikových jedinců.

Ministerstvo zdravotnictví

- snižování úmrtnosti a zdravotního postižení způsobeného nehodami a násilím páchaného na ohrožených skupinách obyvatelstva,
- uplatňování práva dítěte v připravované legislativě a dohlížení nad jejich zneužíváním,
- podporování vzdělávání zdravotnických pracovníků v oblasti péče o děti a dorost,
- podporování prevence užívání návykových látek,
- pokračování v účinném řešení problematiky - ochranné léčby,
- podporování preventivních programů pro děti a mládež a podporování rodin s dětmi se zdravotním postižením.

Ministerstvo obrany

- prohlubování vzdělávání všech zaměstnanců resortu,
- zkvalitňování informačního systému Vojenské policie využívaného k prevenci kriminality.

Ministerstvo pro místní rozvoj

- podporování dotací na výstavbu bytů na půl cesty, určených pro osoby nacházející se v nepříznivé situaci zapříčiněné konfliktním způsobem života nebo rizikovým prostředím, ve kterém žijí.

Při vytváření dílčích projektů je třeba specifikovat, jedná-li se o preventivní aktivitu na primární, sekundární či terciární úrovni.

3. OPATŘENÍ K NÁPRAVĚ

3.1 DRUHY PREVENCE KRIMINALITY

Primární prevence je určena pro všechny občany (osvěta, informace, volnočasové aktivity pro širokou veřejnost).

Sekundární prevence je zaměřena na rizikové skupiny osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti, na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, šikana, vandalismus, rasové konflikty), na příčiny kriminogenních situací (dlouhodobá nezaměstnanost, sociální chudoba apod.) a na extrémně nepříznivé životní prostředí (gheta, holobyty, zdevastovaná vybydlená sídliště a podobně).

Terciární prevence je zacílena na kriminálně narušené jedince a rizikové sociální prostředí.

3.2 DALŠÍ DĚLENÍ PREVENCE KRIMINALITY JEJÍ ČLENĚNÍ A CÍLE

Sociální prevence

Představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace jedince a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti.

Široké spektrum projektů sociální prevence lze rozčlenit na:

- sportovní aktivity (sportovní vybavení, skate + in-line areály, plácky, hřiště),
- jiné zájmové aktivity (klubové, technické, umělecké),
- nízkoprahová zařízení + streetwork,
- poznávací akce, výchovné a terapeutické pobyty (dlouhodobé či krátkodobé pobyty),
- krizová a poradenská zařízení (azylová zařízení, výchovná zařízení),
- specifické projekty (projekty na zvyšování právního vědomí, proti šikaně,
- pomoc obětem trestné činnosti.

Situační prevence

Staví na zkušenosti, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Nejefektivněji působí při omezování majetkové trestné činnosti tím, že minimalizuje kriminogenní podmínky prostřednictvím klasické, technické, fyzické a režimové ochrany.

Klasická ochrana - mechanické zábranné prostředky (např. různé bezpečnostní uzamykací systémy, zabezpečovací systémy dveří, bezpečnostní fólie, schránky a zavazadla, mříže, trezory a podobně).

Technická ochrana - elektrická zabezpečovací a požární signalizace, uzavřené televizní okruhy, ochrana dat a informací, speciální technika.

Fyzická ochrana objektů - je prováděna policií, armádou, strážnými a zaměstnanci soukromých bezpečnostních služeb.

Režimová ochrana - zahrnuje administrativně organizační opatření komplexního charakteru.

Cílem opatření situační prevence je:

- ztížení dostupnosti cílů a snížení výnosnosti trestných činů pro pachatele,
- zvýšení pocitu bezpečí občanů,
- vytváření bezpečných zón v exponovaných lokalitách,
- zvýšení efektivity práce bezpečnostních složek a zlepšení koordinace jejich postupu,
- využití jako represivního prostředku pro zachycení, identifikaci, dopadení pachatele a při dokazování trestné činnosti.

Nejčastějšími projekty situační prevence jsou zabezpečování bytů, rodinných domků, chat a dalších soukromých i veřejných objektů proti vloupání, napojování objektů měst a obcí na pulty centralizované ochrany osvětlení frekventovaných a nepřehledných míst, instalace městských kamerových dohlížecích systémů, propojování pracovišť městské policie s Policií ČR, propojování složek integrovaného záchranného systému (čerpáno z příloh časopisů Policista č. 1,2,3/2008).

ZÁVĚR

Kriminalita mládeže, jako součást kriminality vůbec, je negativní sociální jev charakterizovaný porušováním právního řádu, jehož subjekty jsou mladí lidé. Trestná činnost mládeže je vážným společenským problémem a jejímu snížení a omezování by se proto měla v budoucnu věnovat ještě větší pozornost než doposud.

Je nutno konstatovat, že kriminalita mladistvých má svá specifika, která vystupují do popředí zvláště ve velkých městech a průmyslových aglomeracích. Proto také v boji proti kriminalitě mladé generace, kde musí být nesporně využito všech dostupných a účinných forem boje proti kriminalitě vůbec, vyžadují tyto obecné formy boje ve vztahu k mladé generaci, zejména dětem a mladistvým, aby se při jejich využívání (praktické aplikaci) uplatňovaly specifické přístupy.

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda kriminalita mladistvých v ČR stále stoupá.

V teoretické části jsem se snažil zaměřit na základní pojmy z oblasti morálky, kriminality, práva a prevence. Pro pochopení podstaty problému jsem značnou pozornost věnoval psychologické charakteristice skupiny mladistvých.

V praktické části jsou vysvětleny pojmy kriminalita a delikvence. Je zde podrobně popsána kriminalita mladistvých. Dále je vypracována analýza vývoje kriminality mladistvých od roku 2000 do roku 2009 s tabulkami a grafy a zhodnocení daného problému. V praktické části jsou též vysvětleny předpokládané příčiny kriminality mladistvých, programy k jejich nápravě a opatření k nápravě.

Ze statistických údajů získaných na Ministerstvu vnitra - odboru bezpečnostní problematiky, týkajících se vývoje kriminality mladistvých v ČR a po vypracování tabulek a grafů vybraných čtyř trestných činů spáchaných mladistvými v ČR a to konkrétně loupeže, krádeže vloupáním, výtržnictví a šíření toxikomanie, se **ani v jednom případě moje stanovená hypotéza, že bude kriminalita mladistvých stále narůstat, nepotvrdila.** Zjistil jsem, že kriminalita mladistvých nenarůstá, ale spíše stále klesá.

Myslím si, že velkou roli zde hraje prevence kriminality mladistvých. Určitá role v poklesu kriminality může být sehraána zvýšenou prevencí ze strany státu (policie ČR, ministerstva, nařízení prezidenta ČR, škol a řady institucí).

Dalším důvodem snížení kriminality a jejího nepříznivého dopadu na společnost je přijetí různých zákonů o šíření toxikomanie, návrhu snížení věkové hranice trestněprávní odpovědnosti, rozšíření ukládání trestů veřejně prospěšných prací, spolupráce s neziskovými organizacemi a podobně.

Proto by bylo vhodné více se ještě více zaměřit na již takto výbornou efektivitu jednotlivých preventivních opatření. Prvním úkolem každého z nás by mělo být včasné zahájení prevence kriminality již od útlého věku dítěte – nejlépe od narození. Vést mladé rodiny ke správné výchově jejich dětí, vytvořit jim láskyplné rodinné prostředí, podporovat i samotné děti v různých aktivitách, kroužcích a včas je varovat před určitými nástrahami života. Naučit je pěstovat si v sobě zdravý a realistický pohled na svět a mít zdravou sebedůvěru.

Rodina, kde existuje dostatek lásky a porozumění, motivuje jedince k lepšímu způsobu života. Jistým zadostiučiněním nám pak budou jistě poloprázdné věznice, bezpečné ulice, velmi nízké statistiky kriminality a veškerá spokojenost všech obyvatel České republiky.

Citát: Johan Wolfgang von Goethe

„Bylo by možné rodit vychované děti, kdyby byli vychováni jejich rodiče“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BUREŠ, R. *Základy etiky*. Praha: 1991. ISBN 80-900096-5-4
- ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-86-4
- DOROTÍKOVÁ, S. *Etika. Příspěvek k etice jednání*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-238-5
- DVOŘÁČEK, J. *Základy pedagogiky pro učitele a vychovatele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-159-1
- FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1.vyd. Praha: Portál 2000. ISBN 80-7178-303-X
- MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X
- MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. situace, východiska, programy*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2
- NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. nakladatelství Akademie věd České republiky, 1997. ISBN 80-200-0592-7
- NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D.; HÁJEK, S. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. skripta 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6
- NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2008. ISBN 978-80-7353-376-8
- PETRUSEK, M.; VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1 (1.svazek)
- PETRUSEK, M.; VODÁKOVÁ, A. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3 (soubor)
- PRAŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-558-5
- ŘÍČAN, P. *Cesta Životem: vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7

ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti Obor v pohybu* 5. rozšířené vyd. Praha: Grada Publisching, 2007. ISBN 978-80-247-1174-4

SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha: MAXDORF s. r. o., 1996. ISBN 80-85800-33-0

SOVÁK, M. *Nástin speciální pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. ISBN 14-072-86

SVOBODA, M.; ČEŠKOVÁ, E.; KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie*. 1. vyd., Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-154-9

ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: Komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-375-5

TOMANCOVÁ, J. a kol. *Základy práva (nejen) pro školy*. Nakladatelství František Šalé Albert, 2007. ISBN 80-7326-110-3

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd. rozšířené a přepracované, Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8

VEČERKA, K.; HOLAS, J.; ŠTĚCHOVÁ, M.; DIBLÍKOVÁ, S. *Sociálně patologické jevy u dětí Závěrečná zpráva z výzkumu* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. ISBN 80-86008-74-6

ZEZULOVÁ, J. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1643-4

ZOUHAR, J. *Základy teorie státu a práva*. Praha: Učební text pro střední školy, 1993. ISBN 80-901387-2-1

ČASOPISY

Měsíčník Policista. Ministerstvo vnitra České republiky, odbor prevence kriminality 1/2008, 2/2008, 3/2008. Praha-Chodov: Bartůňkova 1159/94, MK ČR E 5199 ISSN 1211-7943

ZÁVAZNÝ POKYN policejního prezidenta ze dne 28. prosince 2009 o činnosti na úseku mládeže

INTERNETOVÉ ADRESY

PRAŽÁK, Z. *Role a působení obcí při zacházení s mladistvými delikventy*. České vězeňství. (citováno 10.12. 2008). Dostupný z WWW: vscr.cz/clanky/?cl id=164

PRÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon č. 155/2010 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí